

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ
ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ**

Ж. БАЛАСАГЫН атындагы КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ

**Б. ОСМОНОВ АТЫНДАГЫ ЖАЛАЛ – АБАД МАМЛЕКЕТТИК
УНИВЕРСИТЕТИ**

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ИИМинин МИЛИЦИЯНЫН
ГЕНЕРАЛ-МАЙОРУ Э.А. АЛИЕВ атындагы АКАДЕМИЯСЫ**

Д 12.23.668 диссертациялык кеңеши

**Кол жазма укугунда
УДК: 343.985.5 (575.2) (043)**

НУРКУЛОВА НУРЗАДА МУКУМБЕКОВНА

Азыркы шартта баңгизат каражаттарын мыйзамсыз жүгүртүүгө каршы
күрөшүү: криминалистикалык аспектилери

12.00.09 – кылмыш-жаза процесси, криминалистика; ыкчам-иликтөө
ишмердүүлүк

юридика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын
авторефераты

Бишкек – 2025

Диссертациялык иш Ош мамлекеттик университетинин кылмыш-жаза укугу жана процесси кафедрасында аткарылды

Илимий жетекчи:

Алымбеков Бактыбек Маданбекович
юридика илимдеринин доктору, доцент,
Кыргызстан Эл аралык университетинин Окуу
илимий өндүрүш комплексинин юриспруденция жана
эл аралык укук кафедрасынын профессору

Расмий оппоненттер:

Көкөева Алмагул Мухтарбековна
юридика илимдеринин доктору, доцент,
Б. Сыдыков атындагы Кыргыз-Өзбек эл аралык
университетинин юридика-базы факультетинин
деканы

Воронцова Ирина Николаевна

юридика илимдеринин кандидаты
Кыргыз Республикасынын Чуй облустук сотунун соту

Жетектөөчү мекеме:

Челябинск мамлекеттик университетинин
Федералдык бюджеттик мамлекеттик жогорку билим
берүү мекемесинин Костанай филиалынын укук
кафедрасы (100024, Казакстан Республикасы,
Костанай ш., А. Бородин к., 168)

Диссертациялык иш 2025-жылдын «28» мартында саат 12.30 да Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетине, Б. Осмонов атындагы Жалал – Абад мамлекеттик университетине жана Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин милициянын генерал-майору Э. А. Алиев атындагы Академиясына караштуу юридика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын коргоо боюнча түзүлгөн Д 12.23.668 диссертациялык кеңештин жыйынында корголот. Дареги: 720033, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Киев, көчөсү 132; конференц-зал (209-ауд.). Видеоконференцияга шилтеме: <https://vc.vak.kg/b/122-sts-08l-l3b>

Диссертациялык иш менен Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин А. Табалдиев атындагы (Бишкек ш., Жибек Жолу көч., 394), Б. Осмонов атындагы Жалал-Абад мамлекеттик университетинин (Жалал-Абад ш., Ленина көч., 47) жана Кыргыз Республикасынын ИИМинин милициянын генерал-майору Э.А. Алиев атындагы Академиясынын (Бишкек ш., Ч. Валиханов көч., 1 «А») китепканаларынан, ошондой эле Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Улуттук аттестациялык комиссиясынын <https://vak.kg> сайтынан таанышууга болот.

Автореферат 2025-жылдын “28” - февральда жөнөтүлдү.

Диссертациялык кеңештин

окумуштуу катчысы,

юридика илимдеринин доктору, доцент

Абдукаримова Н. Э.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Замандын талабына ылайык, КМШ мамлекеттеринде, өзгөчө Кыргыз Республикасында, баңги кырдаалын талдоо коомдун турмуш-тиричилик тармагындагы ар түрдүү өзгөрүүлөрдүн жүрүшүндө баңги кылмыштуулуктун жайылышы улуттук коопсуздукка олуттуу коркунуч туудуруп жатканын көрсөтүүдө. Бул коркунуч өзүнүн көлөмдүүлүгү менен айырмаланат жана баңгизаттарды колдонгон адамдардын санынын көбөйүү ылдамдыгы өсүп жатканы менен ырасталат. Баңгизат соодасы менен байланышкан оор жана өзгөчө оор кылмыштардын санынын өсүшү, ошондой эле жогорку концентрацияланган баңгизаттардын жайылышы да олуттуу тынчсызданууну жаратпай койбойт.

Талашсыз: катталган баңги кылмыштуулуктун расмий статистикасы өлкөдөгү чыныгы кырдаалдын көрсөткүчү болуп саналбайт жана коом менен мамлекетте болуп жаткан терс процесстердин чыныгы тереңдигин чагылдырбайт. Учурда өзгөчө тынчсызданууну баңгизаттарды таратууда жаңы багыттардын пайда болушу жаратууда, анткени алар белгилүү бир категориядагы адамдарга кыйратуучу таасир тийгизүүдө. Ушундай шарттарда өзгөчө көңүл буруу керек, себеби кылмыштуу баңги бизнеси негизинен маалыматтык технологиялар чөйрөсүндөгү акыркы жетишкендиктерди мыйзамсыз баңгизат жүгүртүүсүндө колдонууга өткөн.

Кылмыштуу топтор маалыматтык-телекоммуникациялык Интернет түйүнүнүн мүмкүнчүлүктөрүн пайдаланууда, анткени бул баңги заттарды сатууда анонимдүүлүктү камсыз кылат, айрыкча электрондук төлөм каражаттары аркылуу төлөм жүргүзүүгө шарт түзөт. Мындан тышкары, учурда эң көп жайылган баңгизаттардын катарына «дизайнердик» жана синтетикалык баңгизаттар кирет. Алар, негизинен, мыйзамдуу, бирок жөнгө салынбаган жана жүздөгөн түрлөрү бар химиялык заттарды (мисалы, синтетикалык каннабиноиддер) камтышы мүмкүн. Ошондуктан мындай баңги кырдаалы баңги заттарга каршы ишти талаптагыдай укуктук жактан камсыз кылууну, ал эми укук коргоо органдарынан баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүү чөйрөсүндө адистешкен кылмыштуу коомдоштукка каршы аракеттенүүгө карата башка ыкмаларды талап кылат. Уюшкан баңги кылмыштуулуктун көрсөтүлгөн өзгөчө түрүнө каршы туруу үчүн кылмыштардын криминалисттик мүнөздөмөсүн жана анын негизинде иштелип чыккан криминалдык жосундун бул түрүн иликтөө ыкмасын кайра карап чыгуу талап кылынат.

Баңгизат сатуу менен алектенген уюшкан топтордун ишмердүүлүгү ийгиликтүү өнүгүүдө, бул тармакта тармактык маркетингдин гана негизинде эмес, ошондой эле баңгизаттын мыйзамсыз жүгүртүүсүнөн алынган кылмыштуу кирешелерди санарип валюталарды колдонуу менен мыйзамдаштыруу процессине да негизделген. Бул жагдай кылмыш-жаза мыйзамдарында өз чагылышын таппаганын белгилөө зарыл, бул

криптопровайдерлердин ишмердүүлүгүнө жана санарип валютанын жүгүртүүсүнө каршы чара көрүүгө олуттуу тоскоолдук жаратууда.

Баңгизат бизнесинин жетишерлик жогорку рентабелдүүлүгү бул кылмыштуу ишмердүүлүк чөйрөсүндө уюшкан кылмыштуулуктун дээрлик толук монополияланышына түрткү болгон негизги триггерге айланды. Бул процесстин жүрүшүндө башка мамлекеттерден болгон баңгизат экспансиясынын өсүшү өзгөчө орунду ээлөөдө

Мамлекет тарабынан баңгизатка каршы багытталган чаралардын, анын ичинде жаңы мыйзамдарды кабыл алуу аракеттеринин көрүлгөнүнө карабастан, бул чаралар баңгиликке каршы олуттуу таасир тийгизе алган жок. Бул көйгөй, өз кезегинде, бир катар чечүүнү талап кылган маселелердин болушу менен байланыштуу. Алардын ичинде кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдарында толук чечилбеген суроолор да камтылган: а) виртуалдык активдерди аныктоо жана камакка алуу боюнча кылмыш-жаза процессуалдык механизмдин түзүү; б) баңгизаттын мыйзамсыз жүгүртүүсүнөн алынган кылмыштуу кирешелерди мыйзамдаштыруу иштери боюнча далилдер базасын түзүү, бул оперативдик-издөө иш-чараларын колдонуу менен ишке ашырылат; в) баңги кылмыштуулукка каршы күрөшүүдө маанилүү ролду ойной турган атайын тергөө иш-аракеттер институтуна өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү.

Кылмыштуулуктун тынчсыздандырган деңгээлине карабастан, баңгизат бизнесине каршы күрөшүү чаралары жогоруда белгиленген багыттарды эске алганда, бул кылмыштар категориясын иликтөөнүн сапатынын жетишсиздигинен улам натыйжалуу боло албай жатат. Бул жагдай негизинен тергөө процессинин сапаттуу деңгээлин камсыз кылган криминалистикалык, ыкчам-иликтөө жана кылмыш-жаза процессуалдык механизмдеринин абалына байланыштуу

Албетте, уюшкан кылмыштуу топтордун катышуусунда баңгизаттын мыйзамсыз жүгүртүлүшү менен байланышкан баңги кылмыштуулукту иликтөө үчүн методикалык камсыздоонун көйгөйлөрүн чечүү өзгөчө актуалдуу болуп саналат. Бул маселе криминалистикалык ыкмалардын татаал тармагына кирет, анткени ал бир нече кылмыш курамын камтыйт, алардын ар бири өз алдынча кылмыштуу аракет болуп эсептелет. Ушуга байланыштуу, уюшкан топтордун катышуусундагы баңги кылмыштуулукту иликтөөгө каршы аракеттерди жеңип чыгуу үчүн так иштелип чыккан криминалистикалык концепцияны иштеп чыгуу зарыл.

Жогоруда айтылгандардын бардыгы, заманбап баңгизаттарды таратуу багыттарынын өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен уюшкан түзүлүштөр тарабынан жасалган баңги кылмыштуулук жөнүндө криминалистикалык илимий билим тутумун толуктоо максатында изилдөө жүргүзүүнүн актуалдуулугун аныктайт.

Диссертациянын темасынын ири илимий программалар (долбоорлор) жана негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы. Диссертациянын изилденүүчү көйгөйү автордун демилгелүү иши болуп саналат.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. *Изилдөөнүн максаты* болуп бул кылмыштар категориясын изилдөөнүн негизинде заманбап багыттарын, таралуу механизмдин жана өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен уюшкан кылмыштуу топтор тарабынан баңги кылмыштуулуктун иликтөөсүнө каршы аракеттергеана ж каршы күрөшүүдө сотко чейинки өндүрүш органдарынын ишмердүүлүгүнүн натыйжалуулугун жогорулатуу механизмдерин ошондой эле жолдорун иштеп чыгуу зарыл экендигин негизде мындан тышкары, маалыматтык технологияларды колдонуу менен баңгизаттын мыйзамсыз жүгүртүлүшүн иликтөө ыкмасын өркүндөтүү боюнча илимий-практикалык сунуштар комплексин иштеп чыгуу талап кылынысуна багытталган.

Диссертациялык изилдөөнүн милдеттери:

1) баңги кылмыштуулуктун жаңы багыттарын жана анын түзүмүндөгү өзгөрүүлөрдү эске алуу менен, бул кылмыштар категориясынын негизги өзгөчөлүктөрүн аныктоо жана алардын криминалистикалык мүнөздөмөсүн берүү;

2) баңгизаттын мыйзамсыз жүгүртүлүшү менен алектенген кылмыштуу түзүлүштөрдүн криминалистикалык мүнөздөмөсүн изилдөө жана алардын түрлөрүн аныктоо

3) кылмыштуу топтордогу жетекчиликтин өзгөчөлүктөрүн аныктоо жана баңгизаттын мыйзамсыз жүгүртүлүшү чөйрөсүндө кылмыштуу ишмердүүлүктү уюштурган адамдарды аныктоодогу көйгөйлөрдү жалпылоо;

4) баңгизаттын мыйзамсыз жүгүртүлүшү чөйрөсүндө кылмыштуу топтор тарабынан жасалган баңги кылмыштуулукту иликтөө ыкмасынын түзүмүн жана мүнөздүү тергөө жагдайларын аныктоо;

5) уюшкан кылмыштуу түзүлүштөрдүн катышуусунда баңгизаттын мыйзамсыз жүгүртүлүшүн иликтөөгө каршы аракеттенүү механизминин негизги багыттарын изилдөө жана мүнөздөө;

6) бул кылмыштар категориясын иликтөөгө каршы аракеттерди жеңип чыгууда ыкчам иликтөө иш-чараларын колдонуудагы негизги көйгөйлүү аспекттерди изилдөө жана аныктоо

Иштин илимий жаңылыгы. Диссертациялык изилдөө Кыргыз Республикасындагы алгачкы эмгектердин бири болуп саналат, анда монографиялык деңгээлде комплекстүү ыкманын негизинде уюшкан кылмыштуу топтордун катышуусу менен баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө байланыштуу кылмыштарды иликтөөгө тоскоолдук кылуунун криминалистикалык көйгөйлөрү каралат. Илимий жаңылыкты логикалык өз ара байланышкан жоболордун тутумунун болушу да мүнөздөйт, ал баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө каршы аракеттенүү механизмин түзөт. Бул механизм санариптик технологияларды колдонууга байланыштуу жаңы багыттарды жана кылмыштуу көрүнүштөрдү, ошондой эле мыйзам чыгаруу чөйрөсүндөгү өзгөрүүлөрдү жана уюштуруучулук-укуктук реформаларды эске алат. Илимий жаңылыкка автордун атайын тергөө жана ыкчам иликтөө иш-чараларынын

айрым түрлөрүн кайра карап чыгуу боюнча комплекстүү ыкмасы да ээ, ал бул категориядагы кылмыш иштерин, анын ичинде кылмыштуу топтордун катышуусундагы иштерди иликтөөгө каршы аракеттенүүнү жеңүү мүмкүнчүлүктөрүн аныктоого багытталган. Автор уюшкан түзүмдөрдүн катышуусунда баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө байланыштуу кылмыштарды иликтөө боюнча криминалистикалык ыкмаларды кайра карап чыгуу жана иштеп чыгуу зарылдыгын негиздеген. Бул зарылдык наркогруппировкалар тарабынан маалыматтык-коммуникациялык Интернет тармагынын мүмкүнчүлүктөрүн жана кылмыштуу кирешелерди легалдаштыруунун жаңы жолдорун колдонуу шартында алардын мазмунун байытуу талабы менен шартталган.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы төмөнкүлөрдөн турат:

1) уюшкан кылмыштуу топтор тарабынан жасалган баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө байланыштуу кылмыштардын криминалистикалык мүнөздөмөсүнүн элементтерине автордук көз караш сунушталган;

2) каралып жаткан чөйрөдөгү кылмыштардын криминалистикалык мүнөздөмөсүнүн маңызы, маанилүүлүгү жана мазмуну ачылып берилген;

3) баңги кылмыштуулуктун жасалышына өбөлгө түзгөн, анын ичинде маалыматтык технологияларды колдонуу менен жасалган учурларда, криминалистикалык өзгөчө мааниге ээ болгон жагдайлар чагылдырылган;

4) маалыматтык технологияларды колдонуу менен жасалган кылмыштарды кошо алганда, уюшкан кылмыштуу топтор тарабынан баңги кылмыштарын жасоонун топтук мүнөзүн аныктоого жана ага каршы аракеттенүүгө тоскоолдук жараткан негизги детерминациялоочу факторлор аныкталган;

5) уюшкан кылмыштуу топтордун катышуусунда баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүнү иликтөө ыкмаларын иштеп чыгууда эске алынууга тийиш болгон өзгөчө компоненттер боюнча автордук көз караш сунушталган;

6) уюшкан кылмыштуу топтор тарабынан жасалган бул категориядагы иштер боюнча тергөө жагдайларын криминалистикалык дифференциялоонун негиздери баяндалган, алар салттуу ыкмада, ошондой эле маалыматтык технологияларды колдонуу менен, анын ичинде кылмыштуу кирешелерди криптовалютаны колдонуу аркылуу каржылык операцияларды жүргүзүү жолу менен легалдаштыруу учурларында жасалат;

7) уюшкан кылмыштуу түзүмдөрдүн катышуусунда баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүнү иликтөөдө сотко чейинки өндүрүш органдарынын негизги аракеттеринин алгоритми, ошондой эле бул категориядагы иштерди иликтөөгө тоскоол болгон жагдайлар сунушталган;

8) уюшкан кылмыштуу түзүмдөрдүн катышуусундагы кылмыштуу баңги жүгүртүүсүнө каршы аракеттенүү механизминде, ошондой эле сотко чейинки өндүрүш органдары тарабынан жүргүзүлгөн тергөө иштерине каршы аракеттенүү механизминин криминалистикалык аспектиси боюнча автордук көз караш сунушталган;

9) интернет тармагында уюшкан кылмыштуу түзүмдөр тарабынан жасалган баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүнү иликтөөгө каршы аракеттерди нейтралдаштыруунун артыкчылыктуу багыттары жана ыкмалары иштелип чыгып сунушталган;

10) уюшкан кылмыштуу түзүмдөрдүн катышуусунда баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө байланыштуу иштер боюнча сотко чейинки өндүрүш учурунда процесстин катышуучуларынын коопсуздугун камсыздоо чаралары боюнча автордук көз караш баяндалган;

11) уюшкан кылмыштуу түзүмдөр тарабынан баңги кылмыштарын иликтөөгө каршы аракеттердин шартында сотко чейинки өндүрүш органдарынын ишмердүүлүгүнүн натыйжалуулугун жогорулатуу боюнча негизги багыттар аныкталган;

12) контролдук сатып алуу, көзөмөлдөнүүчү жеткирүү жана башка атайын тергөө иш-чараларын, ошондой эле ыкчам иликтөө иштерин жүргүзүүнүн негизги шарттары боюнча автордук көз караш сунушталган;

13) бул категориядагы иштерди иликтөөнүн эмгек сыйлоочу мүнөзү далилденген, себеби тергөө иш-чараларына кызыкдар тараптардын сотко чейинки өндүрүштү жүргүзүүгө каршы аракеттерине карабастан, уюшкан кылмыш мүнөзүн аныктоо максатында оперативдик-тактикалык комбинацияларды өткөрүү зарылчылыгы менен бирге ар кайсы жерлерде салттуу жана атайын тергөө иш-чараларынын комплексин жүргүзүүнү талап кылат.

Алынган натыйжалардын практикалык мааниси. Изилдөөнүн практикалык маанилүүлүгү жана анын жыйынтыктары төмөнкүлөрдөн турат:

1) автордун уюшкан кылмыштуу түзүмдөр тарабынан жасалган баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө байланыштуу кылмыштарды иликтөө боюнча криминалистикалык ыкмаларды заманбап багыттарды эске алуу менен өркүндөтүү ишине кошкон салымы;

2) баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүү тармагында адистешкен кылмыштуу түзүмдөрдүн каршы аракеттерин жеңүү үчүн тергөө жана ыкчам-иликтөө иштерин оптималдаштыруу боюнча сунушталган сунуштардын практикалык маанилүүлүгү;

3) автор тарабынан иштелип чыккан ыкчам-иликтөө иш-чараларын өркүндөтүү жана атайын тергөө иш-аракеттерин жүргүзүү боюнча сунуштар, алар укук коргоо органдарына уюшкан кылмыштуу түзүмдөрдүн каршы аракеттерин жеңүүдө олуттуу жардам көрсөтөт;

4) уюшкан кылмыштуу түзүмдөрдүн катышуусунда баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүнү иликтөө боюнча сунушталган типтүү методикалык модель сотко чейинки өндүрүш органдарынын практикалык ишинде колдонууга ылайыктуу;

5) маалыматтык технологияларды колдонгон уюшкан кылмыштуу түзүмдөргө каршы аракеттенүүнүн натыйжалуулугун жогорулатууга мүмкүндүк берген сунушталган мыйзам чыгаруу чаралары;

6) диссертациялык изилдөө практикалык ишмердүүлүктө, ошондой эле бул көйгөй боюнча мындан аркы илимий иштеп чыгууларда жана тергөөчүлөр менен ыкчам аппарат кызматкерлеринин квалификациясын жогорулатуу тутумундагы окуу процессинде колдонууга багытталган.

Диссертациянын коргоого коюлуучу негизги жоболору:

1. Иште колдонулган негизги терминологиялык түшүнүктөр боюнча автордук көз караш сунушталган:

1.1. Баңги кылмыштуулугунун криминалистикалык мүнөздөмөсү — бул кылмыштуу топтордун катышуусундагы баңги кылмыштарынын каралып жаткан категориясына мүнөздүү белгилердин жалпыланган маалыматтык модели болуп саналат. Анын элементтери криминалистикалык жактан маанилүү жана өз ара мыйзам ченемдүү байланышка ээ, бул изилдөөнүн предметин түзөт. Ошондой эле ал сотко чейинки өндүрүштүн жүрүшүндө далилденүүгө тийиш болгон белгисиз жагдайларга карата версияларды иштеп чыгуу негизинде, баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө байланыштуу кылмыштарды уюштуруу жана иликтөө үчүн методологиялык негиз болуп эсептелет.

1.2. Тергөө иштерине каршы аракеттенүү — бул өз алдынча кылмыштуу ишмердүүлүктүн түрү жана кылмыштуу категория болуп саналат. Ал белгилүү кызыкдар адамдар тобу тарабынан сотко чейинки өндүрүш органдарынын кылмыш ишин иликтөөдөгү максаттарына жетүүсүнө тоскоолдук кылууга багытталган атайын атайылап жасалган аракеттер комплексин түзөт. Бул аракеттер төмөнкүлөрдү камтыйт: каршы аракеттердин катышуучуларынын негизги максаттуу багыттуулугу; процесс катышуучуларына басым көрсөтүү; кылмыштуу иштин изин жашыруу чараларын көрүү; тараптардын далилдерди түзүүсүнө тоскоолдук кылуу; тергөөнүн жүрүшүн өзгөртүү максатында оперативдик жана криминалистикалык маанилүү маалыматтарды аныктоого тоскоолдуктарды жаратуу.

1.3. Тергөө иштерине каршы аракеттенүүнүн криминалистикалык ыкмалардан келип чыккан маанилүү аспекттери сотко чейинки өндүрүш органдарынын алдында турган максаттарга жана милдеттерге жетүүдө төмөнкүлөрдөн турат: *Биринчи ыкмада тергөө иштерине каршы аракеттенүү ар кандай аракеттердин жана аракетсиздиктердин* тутуму катары каралат, алардын максаты тергөө иштерине тоскоолдук кылуу болуп саналат. Бул жерде негизинен төмөнкү чаралар кирет: уюшкан кылмыштуу түзүмдөрдүн (УКТ) мүчөлөрүнө басым көрсөтүү; кылмыштуу аракеттердин изин жашыруу; далилдерди түзүүгө тоскоолдук кылуу; криминалистикалык маанилүү маалыматтарды аныктоого тоскоолдуктарды жаратуу. *Экинчи ыкма* тергөө иштерине каршы аракеттенүүнүн кеңейтилген түшүнүгүн камтыйт. Бул

аракеттерге тергөө иштерине тоскоолдук кылуу гана эмес, ошондой эле тергөө субъектилеринин өз милдеттерине шалаакылык же абийирсиздик менен мамиле жасоосу, же болбосо УКТ мүчөлөрүнүн кылмыштуу аракеттеринин чыныгы мүнөзүнө карата жаңылыш пикирде болуусунан улам келип чыккан аракеттер кирет. *Үчүнчү ыкма* тергөө иштерине каршы аракеттенүүнү укукка каршы аракеттер гана эмес, башка багыттарга ээ аракеттер деп да кароону сунуштайт. Бул кызматтык тартиптин бузулушун, кылмыш-жаза процессине катышкан субъекттердин укуктук процесстерди башкача шылтоолор менен кыянаттык менен пайдалануу учурларын камтыйт. *Төртүнчү ыкмада* тергөө иштерине каршы аракеттенүү сот өндүрүшүнө катышкан тараптардын аракеттери же аракетсиздиктери катары каралат, алар үчүн мыйзам тарабынан укуктук жоопкерчилик каралган.

1.4. Типтүү версия — бул, эң оболу, илимий анализдин жана алынган факты түрүндөгү маалыматтарды жалпылоонун негизинде иликтөө субъекттеринин ички ишенимине таянган илимий абстракция. Бул версия багыттоочу мааниге ээ жана уюшкан кылмыштуу түзүмдөрдүн (УКТ) катышуусунда баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүү боюнча иштердеги типтүү жагдайларды эске алуу менен түзүлөт. Ошондой эле ал тергөө үчүн маанилүү кылмыштуу окуялардын пайда болушунун себеп-натыйжа байланышына карата текшерүүгө муктаж гипотеза болуп саналат.

2. Аргументтелгендей, уюшкан кылмыштуу топтор тарабынан жасалган баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө байланыштуу кылмыштардын криминалистикалык мүнөздөмөсүнө төмөнкү элементтерди камтуу керек: 1) издердин пайда болуу механизми жана материалдык өзгөрүүлөр (кең мааниде) — бул баңги кылмыштарын жасоого байланыштуу субъекттердин жүрүм-турумунун натыйжасында даярдануу, жасоо жана жашыруу этаптарында пайда болгон өзгөрүүлөр. Ошондой эле бул элементке аталган чөйрөдөгү кылмыштуу иш-аракеттердин реалдуу кесепеттерине байланышкан маалыматтар кирет; 2) чагылдыруунун натыйжалары: а) кылмыш механизмдеринин ар кандай элементтеринин идеалдуу издери — бул баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүү тармагындагы кылмыштуу ишмердүүлүктүн күбөлөрүнүн аң-сезиминде калган маалыматтар; б) контактысыз, же "электрондук издер" — бул уюшкан кылмыштуу топтор тарабынан жасалган баңги кылмыштарына байланыштуу компьютердик жана башка санариптик түзүлүштөрдүн маалыматтык мейкиндигинде пайда болгон өзгөрүүлөр, алар компьютердик маалымат түрүндө катталган; в) баңги кылмыштарына мүнөздүү материалдык издер; 3) баңги кылмыштарын жасоонун типтүү жана өзгөчө ыкмалары тууралуу маалыматтар; 4) кылмыштуу ишмердүүлүктүн предметинен жана кылмыштын бутага алынган объектинен чыгып, аныкталууга тийиш болгон маалыматтардын булактары, аларды алуу мүнөзү жана маалыматтын спецификалык өзгөчөлүктөрү; 5) бул кылмыш түрүн жасаган адамдардын кылмыштык-криминалистикалык мүнөздөмөсү жана кылмыштын издерин

калтыруу процессиндеги алардын аракеттеринин өзгөчөлүктөрү; 6) кылмыштуу түзүмдүн курамына кирген айрым күнөөлүү адамдарды аныктоо алгоритми; 7) уюшкан кылмыштуу түзүмдөр тарабынан жасалган баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө байланыштуу тергөө иштерине каршы аракеттердин ыкмалары; 8) уюшкан кылмыштуу түзүмдөрдүн катышуусунда баңги кылмыштарын жасоого өбөлгө түзгөн жагдайлар жана шарттардын мүнөздөмөсү. Ошону менен бирге, аталган элементтердин ортосунда бекем өз ара байланыш болушу керек деген пикирди карманабыз. Бул элементтердин сандык көрсөткүчү иликтенген баңги кылмышынын предметинен жана далилдөөнүн чегинен түздөн-түз көз каранды.

3. Далилденгендей, баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө адистешкен кылмыштуу топтордун криминалистикалык мүнөздөмөсү төмөнкү элементтерди камтыйт:

3.1. уюшкан кылмыштуу түзүмдөрдүн иштөө өзгөчөлүктөрү жана түзүлүү мыйзам ченемдүүлүктөрү төмөнкүлөрдө чагылдырылат: 1) максаттуу багыттуулуктун болушу жана уюшкан кылмыштуу түзүмдүн бирдиктүү организм катары түзүлүү спецификасы; 2) уюшкан кылмыштуу түзүмдөрдүн мүчөлөрүнүн татаал адистешүүсү, аны төмөнкү критерийлерден чыгып дифференциялоо керек: а) кылмыштын бутага алган объектиси (предмети); б) мындай топтордун ишмердүүлүгү жайылган аймактын чектери же тескерисинче, так аныкталган аймактык адистешүүнүн жоктугу; в) уюшкан кылмыштуу түзүмдөр алектенген ишмердүүлүктүн түрлөрү боюнча адистешүү; г) так адистешүүнүн жоктугу жана баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүдөн тышкары башка кылмыштуу ишмердүүлүк менен алектенүү; 3) уюшкан кылмыштуу түзүмдөрдүн мүчөлөрүн кылмыш иерархиясындагы ролуна жараша дифференциялоо; 4) кылмыштуу топтун уюштуруучулук түзүмүнөн чыгып караганда: а) жөнөкөй топ – баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүү боюнча адистешкен кылмышкерлердин бирикмеси; б) татаал уюшкан топ – кылмыш чынжырынын кеңири тармакталган, көп функционалдуу жана иерархиялык жактан байланышкан элементтеринен турат. Бул топтор кылмыштуулук деңгээлинин жогорку өнүгүүсү менен мүнөздөлөт жана кылмыштуу ишмердүүлүктүн коопсуздугун камсыздоо үчүн коргоо механизмдерине ээ; в) жогорку деңгээлдеги уюшкан топ – так жана катаал иерархиялык түзүлүшкө ээ, ал эми кылмыштуу активдүүлүгү толугу менен баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө багытталган; 5) психикалык өнүгүү деңгээли жана кылмыштуу топтордун ишмердүүлүгүндөгү социалдык-психологиялык компоненттерден чыгып караганда: уюшкан кылмыштуу түзүмдөрдүн мүчөлөрү үчүн милдеттүү болгон топтук нормалардын болушу; топ ичинде үстөмдүк кылган баалуулук багыттары; топ мүчөлөрүнүн ортосундагы жана башка уюшкан кылмыштуу түзүмдөр менен болгон ролдук функциялар жана өз ара мамилелердин спецификасы; топтун ичинде каршылашкан тараптардын болушу; кылмыштуу чынжырдын иерархиялык

деңгээлдериндеги уюшкан кылмыштуу түзүмдүн жалпы психологиялык абалынын өзгөчөлүктөрү; топтун психологиялык биримдиги жана тыгыздыгы.

3.2. Уюшкан кылмыштуу түзүмдөрдүн мүчөлөрү тарабынан кылмыштуу топко жаңы мүчөлөрдү тартууда колдонулган ыкмалар (келишимдик мүнөздөгү кылмыштуу байланыштардын болушу – жаңы мүчөлөрдү тартуу өз ара макулдашуу жана кызыкчылык негизинде ишке ашырылат; ыктыярдуулук – жеке каалоо жана топтун ишмердүүлүгүнө катышууга кызыгуу менен өз алдынча кошулуу; мажбурлоо жана коркутуу – жаңы мүчөлөрдү мажбурлоо, физикалык же психологиялык коркутуу, шантаж колдонуу; карыздык көз карандылыкты түзүү – карызга батыруу, финансылык же материалдык көз карандылыкка алып келүү жолу менен топко тартуу). Бул ыкмалар уюшкан кылмыштуу түзүмдөр тарабынан кылмыштуу ишмердүүлүктү туруктуу улантуу жана кеңейтүү үчүн колдонулат.

3.3. Криминалистикалык мүнөздөмө: 3.1. УКТнын мүчөсү (жеке мүнөздөмө) - социалдык-демографиялык мүнөздөмө; жалпысынан жана МБЖ чөйрөсүндө криминалдык тажрыйбанын болушу, атап айтканда, кылмыш ишиндеги криминалдык активдүүлүктүн даражасы; кесиптик сапаттар; адамдын инсандык - психологиялык портрети; 3.2. МБЖ чөйрөсүндө криминалдык ишти жүзөгө ашырууда кылмыш пирамидасынын жогорку эшелонунун өзгөчөлүктөрү.

3.4. Колдонулган өзгөчө формалар жана методдор, ошондой эле кылмыштуу максатка жетүүнүн татаал ыкмалары, заманбап тенденцияларды эске алуу менен (кылмыштуу ишмердүүлүктүн ыкмаларын өзгөртүп жана өркүндөтүп туруу; баңги заттарды сатуу жана таратуунун жаңы формаларын иштеп чыгуу; электрондук технологияларды колдонуу; ишмердүүлүктү жашыруу үчүн татаал логистикалык чынжырларды түзүү ; түздөн-түз байланыштардан качуу; ишмердүүлүктү диверсификациялоо; коопсуздук чараларын күчөтүү). Бул ыкмалар заманбап тенденцияларды эске алуу менен баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө байланыштуу кылмыштуу ишмердүүлүктүн туруктуулугун жана натыйжалуулугун камсыздоо максатында колдонулат.

3.5. колдонулган ыкмалары жана укук коргоо органдарынын тергөө каршы заманбап техникалык, анын ичинде кылмыш иш-аракеттерин, жашыруун ыкмалары.

4. Баңги кылмыштарын жасоонун топтук мүнөзүн белгилөөнү жана ага каршы аракеттенүүнү кыйындаткан негизги себептер болуп төмөнкүлөр саналат: **1)** бүгүнкү күндө пайдаланылып жаткан виртуалдык мейкиндиктер жана маалымат технологияларын колдонуу менен кылмыш жасоонун ыкмалары, алар баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө катышуучулардын чөйрөсүн ашкерелөөдө кыйынчылыктарды жаратат, бул алардын айрым бөлүктөрүн жоопкерчиликтен качууга мүмкүндүк берет (мисалы: интернет-аянтчалардын операторлору, администраторлору, координаторлору, мындай бүтүмдөрдү уюштуруучулары); **2)** Интернет тармагында баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүнү жүзөгө ашырууга мүмкүндүк берген санариптик

валютанын пайда болушу (уюшкан кылмыштуу топтор бир катар мыйзамсыз бүтүмдөрдү жүзөгө ашыруу үчүн шарт түзүшөт, анткени азыркы учурга чейин баңги кылмыштарын акча каражаттарын алуунун адресаты; 3) маалыматтык технологияларды андан ары өнүктүрүү баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүү чөйрөсүндө ушул категориядагы иштерди табуунун жана иликтөөнүн Заманбап методикаларынын жоктугуна уюшкан кылмыштуу кошуундар тарабынан кылмыш жасоонун модернизацияланган методдорунун пайда болушуна өбөлгө түзөт. 4) баңги топторунун мүчөлөрүнө карата изин суутпай издөө иш-чараларын жүргүзүүнүн төмөн уюштурулушу, алар боюнча процесстин айрым катышуучуларына таасир көрсөтүү жөнүндө, ошондой эле аларды кылмыштуу иште ашкерелөө максатында баңги заттарын мыйзамсыз жүгүртүү, криминалдык жосундар менен байланышкан, анын ичинде баңги кылмыштарын жасоонун натыйжасында алынган кирешелерди легалдаштырууга тиешелүү маалыматтар бар; 5) уюшкан кылмыштуу кошуундардын мүчөлөрүнөн турган баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүнүн бүтүндөй кылмыштуу тизмегин нейтралдаштырууга жөндөмдүү, кийин бул чөйрөдө өзүнүн криминалдык ишин калыбына келтирүүгө потенциалдуу мүмкүнчүлүгү болбогон айкалышкан оперативдүү-издөө иш-чараларынын комплекстери тийиштүү деңгээлде иштелип чыкпайт; 6) баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүү жөнүндө маалыматты жашырууга оперативдүү аппараттын ичинен айрым адамдардын кызыгуусунун фонунда, ошондой эле баңги каражаттарынын жаңы түрлөрүнүн пайда болушунун жана УКТын профессионалдуулугунун өсүшүнүн фонунда кылмыштуу чынжырдын бардык чөйрөсүн белгилөө боюнча; 7) уюшкандык жасалуучу криминалдык жосундардын мүнөзүнүн мыйзамдуулугуна, аракеттердин жогорку координациясына таасир этет, мында кылмыштуу топтун түзүмү аны түзүүчү субъекттердин жеке сапаттарына, кылмыш чынжырындагы айрым аракеттерди аткаруу менен өз ара тыгыз байланышта болбошу мүмкүн болгон өзгөчө түзүмдүк бөлүмдөрдүн болушуна жараша болот, бул сотко чейинки өндүрүш органдарынын ишин татаалдантат; 8) каралып жаткан чөйрөдө айрым кызмат адамдарын сатып алуунун жана иш боюнча жазык сот өндүрүшүнүн бардык стадияларында, анын ичинде алардын үй-бүлө мүчөлөрүн колдоонун эсебинен УКТын тоскоолдуксуз ишин камсыз кылуу үчүн олуттуу материалдык ресурстардын болушу.

5. Криминалистикалык классификация жана тергөө жагдайларынын дифференциясы баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө байланыштуу иштерди уюшкан кылмыштуу түзүмдөрдүн катышуусунда иликтөөдө төмөнкү негиздер боюнча жүргүзүлүшү мүмкүн: **1.** Уюшкан кылмыштуу топтун мүчөсүнүн жүрүм-турум модели боюнча тергөө жагдайлары: а) шектүү баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүү боюнча кылмыштардын фактысы тууралуу маалыматка ээ жана күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө макулдашууга даяр; б) шектүү иштин жагдайларын билет жана сотко чейинки өндүрүш органдары менен кызматташуу үчүн келишим түзүүгө кызыктар; в) шектүү иштин жагдайларын

жана баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө тиешеси бар адамдардын чөйрөсүн билет, бирок ошол эле учурда кылмышты жашыруу аракеттерин көрүп, кызматташууга умтулат; г) шектүү иштин жагдайларын жана уюшкан кылмыштуу топтун жетекчисин билбейт, бирок тергөөнүн жүрүшүнө тоскоол болууга аракет жасайт; д) шектүү иштин жагдайларын жана уюшкан кылмыштуу топтун лидеринин ким экенин билбейт жана тергөө иштерине каршы аракет көрбөйт; е) шектүү күнөөсүн толук мойнуна алат жана иш боюнча чындыкка төп келген көрсөтмөлөрдү берет. **2.** Баштапкы этаптагы тергөө иш-чараларынын этаптары боюнча тергөө жагдайлары: а) ыкчам-иликтөө иш-чаралары жүргүзүлүп, анын натыйжасында кылмыш жөнүндө маалыматтар алынып, материалдар сотко чейинки өндүрүш органдарына өткөрүлүп берилген; б) сотко чейинки текшерүү учурунда баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүү фактылары аныкталып, тиешелүү адамдар кармалган; в) сотко чейинки текшерүүдө кылмыштардын топтук мүнөзү аныкталган, бирок шектүү адамдар кармалган эмес; г) ыкчам жолдор аркылуу баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүнүн фактысы аныкталган, топтук кылмыштуулук жөнүндө маалымат бар, бирок уюшкан топтун мүчөлөрү аныктала элек. **3.** Баңги заттарды почта аркылуу жөнөтүүгө байланышкан тергөө жагдайлары: *биринчи топ* – алуучунун маалымдуулугу жана ролу боюнча: а) "түшүнбөгөн алуучу" – жөнөтүлгөн заттын мазмунунан кабарсыз жана байкабастан ортомчулук кызматын көрсөтөт; б) "алуучу-талапкер" – баңги заттарды керектөөчү; в) "алуучу-ортомчу" – баңги заттарды өткөрүүчү; г) "кокусунан алуучу" – баңги заттарды жөнөтүүчү менен байланышы жок адам; *экинчи топ* – алуучу менен жөнөтүүчүнүн ортосундагы байланыш боюнча: а) баңги заттарды жөнөтүүчү жана алуучу белгилүү; б) алуучу белгилүү, бирок жөнөтүүчү белгисиз; в) алуучу белгилүү, бирок жөнөтүүчү тууралуу болжолдуу маалыматтар гана бар; г) алуучу белгисиз, бирок почта аркылуу жөнөтүүгө тиешеси бар адамдардын чөйрөсү аныкталган; *үчүнчү топ* – баңги кылмышынын фактысы жана почта аркылуу жөнөтүүчүнүн өздүгүн аныктоо фактору боюнча. **4.** Тергөөнүн ыкмалары боюнча тергөө жагдайлары: а) уюшкан кылмыштуу топтордун катышуусундагы баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүнү салттуу ыкмалар менен иликтөөдө; б) баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүнү маалыматтык технологияларды жана криптовалюталар аркылуу мыйзамсыз кирешелерди легалдаштыруу ыкмаларын колдонуу менен иликтөөдө.

6. Уюшкан кылмыштуу кошундардын катышуусу менен баңги заттардын мыйзамсыз жүгүртүлүшүн териштирүүнүн иштелип жаткан жеке методикасы төмөнкүдөй спецификалык курамдарды камтууга тийиш: **1.** Баңгизаттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө адистешкен кылмыштуу топтордун криминалистикалык мүнөздөмөсүн камтыган кылмыштардын криминалистикалык мүнөздөмөсүн талдоо жана билүү. **2.** Жеке криминалисттик мүнөздөмөгө кирген кылмыштардын криминалисттик сунуштамаларынын комплексин билүү, алар кылмыштуу топтордун катышуусу менен баңги заттардын мыйзамсыз

жүгүртүлүшүн типтүү тергөөдө чагылдырылат, ал өзүнө төмөнкүлөрдү камтыйт: баңги заттардын мыйзамсыз жүгүртүлүшүн тергөөнүн жүрүшүндө сотко чейинки өндүрүш органдарынын алдына коюлган комплекстүү милдеттер, ошондой эле коюлган милдеттерди чечүү максатында өткөрүү үчүн зарыл болгон процесстик жана изин суутпай издөө иш-чараларынын комплексин пландаштыруу жана иштеп чыгуу. 3. Жеке криминалисттик Методиканын башка структуралык элементтерин эсепке алууну киргизүү зарыл, атап айтканда булар: а) баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүү жөнүндө иштер боюнча далилденүүгө тийиш болгон жагдайларды аларды жасоонун жаңы тенденцияларын эске алуу менен аныктоо; б) каралып жаткан иштердин категориясы боюнча уюшкан кылмыштуу кошундардын катышуусу менен тергөөнүн ар кандай этаптарында пайда болушу мүмкүн болгон типтүү тергөө кырдаалдарын аныктоо; в) уюшкан кылмыштуу кошундардын катышуусу менен баңги каражаттарды сатуунун ыкмалары жана ыкмалары, аларды коштогон Кылмыштарды жасоо менен катар, атап айтканда кылмыштуу кирешелерди легалдаштыруу. 4. Уюшкан кылмыштуу кошундардын катышуусу менен баңги заттардын мыйзамсыз жүгүртүлүшүн тергөөнүн бардык төрт этабында типтүү тергөө кырдаалдарынын калыптанышына жана чечилүүчү маселелердин өзгөчөлүгүнө таасир этүүчү иштердин бул категориясы үчүн мүнөздүү болгон айрым факторлордун болушун эсепке алуу. 5. Баңги кылмыштарын иликтөөдө ЖКБ тарабынан жасалган милдеттерди чечүү үчүн сотко чейинки өндүрүш органдарынын эксперттик жана башка бөлүмдөр менен өз ара аракеттенүүсүнүн өзгөчөлүктөрү. 6. Уюшкан кылмыштуу кошундар катышкан иштердин ушул категориясы боюнча салттуу жана атайын тергөө амалдарын (кошумча, ошондой эле кайталап) өткөрүүнү уюштуруунун өзгөчөлүктөрүн билүү. 7. Зарыл болгон тактикалык ыкмаларды колдонуу жана ыкчам-тактикалык айкалыштарды жүргүзүү үчүн кылмыштуу кошундун лидеринин кылмыш чынжырындагы адамдардын чөйрөсүн аныктоонун өзгөчөлүктөрүн билүү. 8. Тергөөнүн төрт этабынын болушун эске алуу керек, алардын ар бири өз спецификасына ээ, ал өзүнө төмөнкүлөрдү камтыйт: а) УКТнын катышуусу менен баңги аткезчилиги териштирүүдө чогултулган нбону баалоонун өзгөчөлүктөрү; б) баңги аткезчилиги УКТнын катышуусу менен териштирүүгө каршы аракеттенүүнү жоюу чараларынын комплекси; в) нбонун иштери боюнча жазык процессинин катышуучуларынын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча чаралар.

7. Кылмыштуу топтор тарабынан жасалган баңги аткезчилиги иликтөөгө каршы аракеттенүү механизминин криминалисттик аспектиси өзүнүн өзгөчө касиеттерине ээ, бирок ошол эле учурда алар сотко чейинки өндүрүш органдарынын иши менен түздөн-түз байланышкан КЖПКнын жоболорунун ченемдерине негизденүү менен шартталган. Бул тергөөгө каршы аракеттенүүнүн өзгөчөлүгү ага карата төмөнкү ыкмалар болуп саналат: *биринчиден*, каршы аракеттенүү проблемаларына карата, анда баңги заттардын

мыйзамсыз жүгүртүлүшүн иликтөө фактысынын өзү төмөнкү жагдайлар боюнча өз алдынча изилдөө предмети катары каралышы керек: бүгүнкү күндө жаңы тенденцияларды эске алуу менен тергөөгө каршы аракеттенүү деп баңги заттардын мыйзамсыз жүгүртүлүшүн жашыруунун формаларынын жана ыкмаларынын кеңири спектри гана эмес, ошондой эле адамдардын ар кандай категориялары тарабынан жүзөгө ашырылып жаткан тергөөнүн милдеттерин чечүүгө тоскоолдук кылууга багытталган иштин жетишерлик кеңири мазмундук; *экинчиден*, баяндалганга жараша жүзөгө ашырылуучу иш-аракеттердин системасынын өзү жана тергөөгө каршы аракеттенүүдө кызыкдар жактардын иши төмөнкүлөрдү өзгөртүүгө алып келет: жазык процессинин катышуучуларынын ортосунда коомдук мамилелерге каршы аракеттенүүнүн жүрүшүндө пайда болуучу укуктук режимди; белгилүү бир чөйрөнүн укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоонун пайдаланылуучу укуктук каражаттарынын чөйрөсүн өзгөртүү, техникалык каражаттарды пайдаланууну кеңейтүү, бул учурда чыр-чатактуу кырдаалдардын шарттарында иштеген тергөө субъекттери үчүн атайын криминалисттик сунуштамаларды иштеп чыгууну талап кылат; *үчүнчүдөн*, баңги заттардын мыйзамсыз жүгүртүлүшүн тергөөгө каршы аракеттенүүнү илимий-методикалык мүнөздөн изилдөө талап кылынат, анткени азыркы учурга чейин тергөөгө каршы аракеттенүүнүн ыкмаларын, түрлөрүн жана формаларын аныктоочу критерийлерге тиешелүү маселелер келип чыгат; *төртүнчүдөн*, уюшкан кылмыштуу кошундардын катышуусу менен баңги заттардын мыйзамсыз жүгүртүлүшүн тергөөдө маалыматтык технологиялардын процесстик формаларын ишке ашыруу жана өнүктүрүү менен байланышкан проблемалардын пайда болушу компьютердик маалыматтын мүнөздүү негизги касиеттерин эске алуу менен мындай көрүнүштөргө каршы аракеттенүү боюнча комплекстүү криминалистикалык сунуштамаларды иштеп чыгууну талап кылынат; *бешинчиден*, кылмыш түзүмдөрүнүн катышуусу менен баңги заттардын мыйзамсыз жүгүртүлүшүн иликтөөгө каршы аракеттенүүнүн катышуучуларынын кеңири чөйрөсү специфика болуп саналат, айыпталуучудан (шектүүдөн) тышкары алар бир жагынан: жабырлануучулар, күбөлөр, эксперттер, адистер, котормочулар, экинчи жагынан булар: сотко чейинки өндүрүш органдарынын субъекттери, прокурорлор, сот, мамлекеттик бийлик органдарынын өкүлдөрү болушу мүмкүн, бул дагы криминалдык-криминалисттик анализдин объектиси болуп саналат; *алтынчыдан*, кылмыштуу кошундардын катышуусу менен баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүү жөнүндө иштер боюнча тергөө аракеттерин жүргүзүүнүн жүрүшүндө каршылык көрсөтүүнү жеңүүнүн өзгөчө ыкмаларын эске алуу зарыл: криминалистика тарабынан иштелип чыккан жана иштелип чыккан методдордун жана ыкмалардын ар кандай спектрин колдонуу, бул КЖПКнын ченемдеринде чагылдырылат; криминалдык жосундарды жасоонун ыкмаларын технизациялоону жана модернизациялоону эске алуу менен атайын техникалык каражаттарды колдонуу; иш-аракеттердин өндүрүшүн кыйла

натыйжалуу уюштурууга карата тактикалык ыкмаларды иштеп чыгуу жана колдонуу, аны пландаштыруу, аларды өндүрүүнүн ордун жана убактысын жана тергөө аракеттеринин катышуучуларынын курамын аныктоо; *жетинчиден*, кылмыштуу кошундардын катышуусу менен баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүнү тергөөдө кылмыштын изин жашыруу сыяктуу каршылык көрсөтүүнүн мындай формасында төмөнкүлөр олуттуу мааниге ээ: адистер тарабынан иштелип чыккан уюшкан кылмыштуу топтордун катышуусу менен иштердин ушул категориясынын өзгөчөлүктөрүнүн криминалисттик мүнөздөмөсү, анын ар кандай этаптарындагы типтүү тергөө кырдаалдарын эске алуу менен баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүнү иликтөөнүн сунуш кылынган алгоритмдери: изин суутпай издөө иш-чаралары менен айкалышта Криминалистиканын заманбап мүмкүнчүлүктөрүн пайдалануу; баңги каражаттарын жана материалдык объектилерди жашыруунун типтүү ыкмаларын билүү; жалган жол менен тергөө жүргүзүү үчүн материалдык жагдайды инсценировкалоо белгилери.

8. Уюшкан кылмыштуу кошундардын катышуусу менен баңгизаттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө каршы аракеттенүү менен байланышкан чаралардын комплексин кабыл алуу сунушталууда: 1) бүгүнкү күндө баңги заттарын мыйзамсыз жүгүртүүгө жана коомдун жана мамлекеттин жашоосунун башка чөйрөлөрүнө уюшкан кылмыштуулуктун катышуусу талап кылынат: баңги кылмыштуулугуна жана мамлекеттин улуттук коопсуздугуна коркунуч келтирген уюшкан кылмыштуулуктун башка өзгөчө коркунучтуу түрлөрүнө каршы аракеттенүү боюнча атайын комплекстүү тармактар аралык мыйзамдарды кабыл алуу; 2) КЖПКга тийиштүү оңдоолорду киргизүү зарыл деп эсептейбиз, анда 31¹-баптан тышкары атайын издөө иш-чараларынын өзүнчө комплекси баяндалууга тийиш, алар бир катар талаптарды сактоо менен далилдик база катары таанылышы мүмкүн, ошондой эле аларды ишке ашыруу механизми берилген. Бирок, бул учурда колдонулган технологияларды жана каражаттарды жана ыкмаларын өзү "өтө жашыруун" деген гриффин астында ыкчам-издөө иши жөнүндө Мыйзамга карата Нускамада баяндалышы логикалуу. Мындай мамиле атайын тергөө иш-аракеттеринин алкагында аны жүргүзүүнүн өзгөчөлүгү жана татаалдыгы менен түшүндүрүлөт, бирок ошол эле учурда баңги заттардын мыйзамсыз жүгүртүлүшүн иликтөө үчүн олуттуу мааниге ээ; 3) Кыргыз Республикасынын КЖПКнын 3-бапына тактикалык айкалышта жүргүзүлгөн комплекстүү атайын тергөө аракеттерин жүргүзүүгө карата өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү негиздүү болуп саналат. Бул үчүн тергөөчүнүн, судьянын алдында мындай түрдөгү өтүнүчтөрдү кароонун тартибин жана шарттарын, аларды өткөрүүнүн процесстик жол-жоболорун жана мындай жыйынтыктарды пайдалануунун өзгөчөлүктөрүн иштеп чыгуу керек; 4) автор сунуштаган КР ЖПКнын 31¹-бапында автор тарабынан каралган атайын изин суутпай издөө иш-чараларын (атайын операция түрүндө) өткөрүүнүн комбинациясынын формасын интеграциялоо

зарыл, анда аларды өткөрүүнүн жалпы тартибин, шарттарын жана процесстик жол-жоболоштурууну баяндоо зарыл. Жана "кылмыштуу топко киргизүү" атайын тергөө аракеттерин, ошондой эле "ыкчам эксперимент" жана "контролдук сатып алуу" сыяктуу изин суутпай издөө иш-чараларын камтыйт; 5) БИИ жөнүндө Мыйзамдын жаңы Нускамасында айрым өзгөчө криминалдык жосундар боюнча жүзөгө ашырылуучу өзгөчө өндүрүштүн моделин түзүү талап кылынат деп эсептейбиз, алар уюшкан кылмыштуу топтун курамында баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүү таандык болгон мамлекеттин коопсуздугуна коркунуч туудурган; 6) иште сунуш кылынган новеллаларды ишке ашыруу үчүн КЖПКнын башка ченемдерине: далилдердин булактарына жана статусуна, сотко чейинки өндүрүш стадиясында арыздарды жана билдирүүлөрдү өндүрүүнүн жана текшерүүнүн өзгөчө тартибине карата толуктоолорду киргизүү талап кылынат, анткени баңги каражаттары менен мыйзамсыз операция жүргүзүү жөнүндө алгачкы маалыматтарды дайыма эле албай туруп, оперативдүү кызматкерлер атайын ыйгарым укуктар жүктөлгөн жазык-процесстик иштин субъекти катары атайын оперативдүү иш-чараларды жүзөгө ашыруучу оперативдүү аппараттын кызматкерин кошкондо, баңги бизнесине кылмыштуу кошуундардын катыштыгын аныктай алышат; атайын тергөө аракеттеринин алкагында атайын издөө жана оперативдүү иш-чараларды атайын иш-чараларга катышкан; 7) наркобизнес чөйрөсүндө коомдо жана мамлекетте болуп жаткан олуттуу өзгөрүүлөрдү жана тенденцияларды эске алуу менен "кызматташуу жөнүндө процессуалдык макулдашуу" сыяктуу институтту киргизүү талап кылынат, бул уюшкан кылмыштуулук тарабынан жасалган баңгиликке кыйла натыйжалуу каршы турууга мүмкүндүк берет. Ушуга байланыштуу ЖПКда КР ЖПКнын "Кызматташуу жөнүндө процессуалдык макулдашуунун" жаңы 58¹-бапына киргизүү талап кылынат, анда төмөнкүлөр каралышы керек: процессуалдык макулдашууну түзүүнүн шарттары, тартиби, аны бекитүүнүн тартиби, прокурордун, адвокаттын, шектүүнүн жана соттолукчунун ишин укуктук жөнгө салуу; 8) уюшкан кылмыштуу кошуундардын катышуусу менен баңги кылмыштуулугуна каршы аракеттенүү менен түздөн-түз тыгыз байланышкан, бирок ошону менен бирге биздин көз карашыбыз боюнча изин суутпай издөө иш-чараларын жүргүзүүнүн башка комбинациясын түзүү жолу менен интеграциянын жаңы формаларын кайра карап чыгууну жана иштеп чыгууну талап кылган атайын тергөө аракеттерин мыйзам чыгаруучу тарабынан каралган кароо өзгөчө мааниге ээ.

9. Автор баңги заттарды контролдук жөнөтүүнү жүргүзүүнүн төмөнкү негизги шарттарын сактоо талап кылынат деп эсептейт, алар төмөнкүлөр болуп саналат: 1) мындай оперативдүү иш – чараларды жүргүзүү үчүн негиздерди сактоо-бул чет мамлекеттердин башка тергөө кызматтары тарабынан укук коргоо органдарына келип түшкөн оперативдүү маалыматтын болушу, ошондой эле тиешелүү органдар баңги заттарды тапкан учурда; 2) компетенттүү органдардын ортосунда макулдашуулар түзүлгөн мамлекеттер же

эл аралык келишимдер бар болгон мамлекеттер менен чектеш аймактар аркылуу баңги заттарды жөнөтүүгө, алып өтүүгө, сатууга контролду белгилөө; 3) алар таандык болгон адамдын (адамдардын) өзү жок болгон учурда баңги заттарды табуу фактысын жазууга жана кылмышкерлерди издөө боюнча чараларды көрүүгө; 4) иш-чаралардын комплексин, анын ичинде: баңги топтоонун (бирикменин), ташуу, сатуу каналынын кошо катышуучуларын; аларды процесстик кармоо боюнча; өлкөгө экстрадициялоо чараларын көрүү боюнча тактикалык операцияларды жүргүзүү; 5) кылмыштуу тизмектин уюштуруучусун белгилөө боюнча чаралардын комплексин кабыл алуу; 6) катуу конспирация түзүү жана кылмыштуу тизмектин бүткүл маршруту боюнча тийиштүү жашыруун контролду камсыз кылуу жана баңги заттарды алып өтүүнүн бардык этабында баңги заттарды алып коюу үчүн шарттарды түзүү; 7) компетенциясына баңгиликке каршы аракеттенүү кирген башка кызыкдар кызматтар менен макулдашылган, анын ичинде (зарыл болгон учурда) жана башка мамлекеттерден ушундай операцияны ишке ашыруу боюнча аракеттердин планын иштеп чыгуу; 8) башка кызыкдар кызматтар менен өз ара аракеттенүүнү, анын ичинде эл аралык жана улуттук деңгээлдерде жүргүзүлүүчү тактикалык операциялардын алкагында өз ара аракеттенүүнү жүзөгө ашырууга мүмкүндүк берүүчү иш-чараларды өткөрүүнү техникалык жактан камсыз кылууга карата чараларды көрүү; 9) кырдаалдын потенциалдуу мүмкүн болгон өнүгүшүнө талдоо жүргүзүү жана аларга жол бербөө боюнча чараларды көрүү же тартылган күчтөрдү жана каражаттарды жашырындoo жана нейтралдаштыруу ыкмаларын өркүндөтүүнү эске алуу менен эң аз тобокелдик менен натыйжа алуу; 10) пландаштырылып жаткан оперативдүү иш-чара баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүү чөйрөсүндө адистешкен уюшкан топтун криминалдык ишинин заманбап формаларына, атап айтканда эсептөө техникасын пайдаланууга негизденүү менен жүргүзүлүшү керек, бул баңги заттарды контролдук жеткирүүнү башка изин суутпай издөө иш-чаралары менен өз ара байланышта жүзөгө ашырууда терең талдоо жүргүзүүнүн зарылдыгын пайда кылат; 11) кылмыштуу баңги топторунун мүчөлөрүн кармоо баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүү иштери боюнча оперативдүү-тактикалык комбинациянын алкагында: оперативдүү экспериментти, контролдоуучу берүүнү, контролдоуучу сатып алууну жүзөгө ашыруунун жүрүшүндө каралышы керектиги негиздүү болуп саналат. Баңги заттарды контролдоп жеткирүү баңги бирикмелеринин жана баңги топторунун катышуучуларын табууга жана ашкерелөөгө, чалгындоо-издөө иш-чараларын жүргүзүүнү талап кылган, эреже катары, башка өлкөлөрдүн укук коргоо органдарынын катышуусу менен, анын ичинде атайын операция формасында баңги заттарды контролдоп жеткирүү маанилүү жана көп колдонулуучу ыкчам ыкма болуп эсептелгендиктен, тергөө судьясынын санкциясын алуу милдеттүү шарт болуп саналбашы керек.

10. Уюшкан кылмыштуу кошундарга натыйжалуу каршы туруу максатында баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүү криминалдык ишмердүүлүктүн негизги чөйрөсү болуп саналган төмөнкү чараларды көрүү талап кылынат: КР КЖПКнын "атайын тергөө аракеттери" бөлүмүнөн алып салуу зарыл, 220 берененин 9, 10 пп. " кылмыш чөйрөсүнө киргизүү жана (же) кылмыш ишин имитациялоо", ошондой эле "контролдонуучу камсыздоо " жана аларды төмөнкү жагдайлар боюнча сотко чейинки өндүрүш этабында атайын изин суутпай издөө иш-чаралары катары кароо: уюшкан кылмыштуу кошундарга, анын ичинде криминалдык баңги бизнеске каршы аракеттенүү жолу менен мамлекеттин улуттук коопсуздугун камсыз кылуунун деңгээлин жогорулатуу максатында каралып жаткан изин суутпай издөө ишине макулдук берүү үчүн катышуучулардын кеңейишине байланыштуу болушу мүмкүн болгон (мисалы: тергөө судьясы, тергөө бөлүмүнүн башчысы, прокурор) кесепеттерди объективдүү жана субъективдүү жагдайлардан улам, анын ичинде баңги топторуна киргизилген адамдар үчүн эске алуу талап кылынат деп эсептейбиз. Натыйжалуу атайын тергөө иш-аракети болгондуктан, кылмыш чөйрөсүнө киргизүү жана (же) кылмыш ишин имитациялоо бир топ татаал конструкцияны түзөт, ал оперативдүү иштеп чыгуунун элементтеринин бири болуп саналат, анын ичинде уюшкан кылмыштуу кошунду бузуу жана ашкерелөө операциялары да бар. Мында, КР КЖПКнын 237-беренесинин 3-бөлүгүнө ылайык, ыйгарым укуктуу орган кылмыш чөйрөсүнө киргизүүнүн жүрүшүндө да, анын аягында да өз ишинин отчетун жана бардык материалдарын тергөөчүгө берүүгө милдеттүү, бул бир жагынан келишим боюнча жашыруун көмөк көрсөткөн адамдардын жана оперативдүү кызматтардын штаттык кызматкерлеринин мындай иш-чараларга, анын ичинде башка иштер боюнча дагы андан ары катышуусу үчүн тобокелдикти жаратышы мүмкүн, экинчи жагынан мыйзам чыгаруучу тарабынан "бардык материалдар" көрсөтмөсү негизсиз, анткени кылмыш звеносунун уюштуруучулары жана башка катышуучулары белгиленбеген шарттарда баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүү фактысы боюнча айрым гана эпизоддор ачылган учурда башка коркунучту четтетүү зарылчылыгы келип чыгат, анткени алардын жашыруун иши улантылышы керек, анда сурак жүргүзүүдө мындай адамдардын маалыматтары ачыкка чыгарылышы мүмкүн.

Изденүүчүнүн жеке салымы диссертациялык изилдөөнүн негизги илимий жыйынтыктары автордун жеке өзү алгандыгында. Коргоого алып чыгуучу жоболор диссертант тарабынан жекече иштелип чыккан.

Изилдөөлөрдүн натыйжаларын апробациялоо. Изилдөөнүн жыйынтыктары кылмыш – жаза процесси, криминалистика, ыкчам-издөө ишмердүүлүгү курстарын окутууда, Ош Мамлекеттик Университетинин студенттери үчүн диссертациялык изилдөөнүн алкагында каралган бөлүмдөрдө колдонулду, бул киргизүү актысы менен тастыкталат. Коргоого коюлган

негизги теориялык иштеп чыгуулар жана жоболор автор тарабынан илимий иш-чараларда берилген отчеттордо чагылдырылган.

Диссертациянын жыйынтыктарын басылмаларда чагылдыруунун толуктугу. Диссертациялык изилдөөнүн жүрүшүндө алынган негизги жыйынтыктар РИНЦтин рецензиялануучу басылмаларынын тизмесине кирген журналдарда жарыяланган илимий алты макалада чагылдырылган.

Диссертациянын түзүмү жана көлөмү. Иштин түзүмү изилдөөнүн максаттары жана милдеттери менен шартталган, киргишүү, үч бапты, тийиштүү жети бөлүмдү, корутунду, практикалык сунуштамалар жана адабияттардын тизмесин камтыйт.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө диссертациянын темасынын актуалдуулугу; диссертациянын темасынын ири илимий программалар (долбоорлор) жана негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы; изилдөөнүн максаты жана милдеттери; иштин илимий жаңылыгы; алынган натыйжалардын практикалык мааниси; коргоого алып чыгуучу диссертациянын негизги жоболору; изденүүчүнүн жеке салымы; изилдөөлөрдүн жыйынтыктарынын апробациясы; диссертациянын натыйжаларынын басылмаларда толук чагылдырылышы; диссертациянын түзүмү жана көлөмү ачылат.

Биринчи бап “Уюшкан кылмыштуу топтор тарабынан жасалган баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө байланыштуу кылмыштардын криминалистикалык мүнөздөмөсүнүн өзгөчөлүктөрү” үч бөлүмдү камтыйт: биринчи бөлүм “Уюшкан кылмыштуу топтор тарабынан жасалган баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүнүн криминалистикалык мүнөздөмөсү”, экинчи бөлүм “Баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө адистешкен кылмыштуу топтордун криминалистикалык мүнөздөмөсү жана алардын түрлөрү”, үчүнчү бөлүм “Баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө адистешкен кылмыштуу топтордун криминалистикалык мүнөздөмөсү жана алардын түрлөрү”.

Укук коргоо органдары тарабынан кабыл алынган чаралардын айкын жетишсиздигинин фонунда баңгиликтин көрүнүштөрүнө каршы аракеттенүү КМШ өлкөлөрү үчүн глобалдык проблема болуп кала берген шартта, бул чөйрөдөгү илимий иштеп чыгуулар юридикалык коомчулуктун көңүл чордонунда болоору шексиз.

Ошентип, айрым кылмыш түрлөрүн иликтөө методикасын өркүндөтүү жана тергөө иштерине каршы аракеттенүүнүн ар кандай аспектиери боюнча олуттуу фундаменталдык салым кошкон окумуштуулар төмөнкүлөр болуп саналат:: Т. В. Аверьянова, О. Я.Баев, Э. У.Бабаева, Р. С.Белкин, А. Н.Васильев, Т. С.Волчецкая, И. А. Возгрин, В. К. Гавло, Ф. В. Глазирова, А. В. Дулова, Л. Я. Драпкина, А. А. Закатова, В. Д. Зеленский, Зуйков, Е. П. Ищенко, В. Н. Карыгодин, А. Н. Колесниченко, В. И. Комиссарова, С. И. Коновалова, Ю. Г. Корухова, В. П. Лаврова, И. М. Лузгин, Ю. Ляхов, С. П. Митричев, А. И.

Михайлов, И. А. Николайчука, В. А. Образцова, А. С. Подшибякина, Н. И. Порубова, Л. А. Прохоров, Е. Р. Россинская, Н. А. Селиванов, Н. И. Хлюпин, А. А. Хмыров, В. И. Шиканов, К. И. Порубов, А. Д. Гаухман, Н. П. Яблоков, О. Д. Ким, Бирсугорова, А. А. Исаев, К. А. Исаева, Е.Н. Бегалиев.

Баңгилик көйгөйлөрүн жана баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө байланышкан маселелерди изилдөөгө көптөгөн авторлордун эмгектери арналган. Алардын арасында, эң оболу, төмөнкү окумуштууларды белгилеп кетүү зарыл: В.М. Алиев, Х.Д. Аликперов, Ю.М. Антонян, Р.О. Авакян, Л.Н. Анисимов, Р.С. Белкин, Б.С. Болотский, С.В. Бородин, В.И. Брылев, А.Г. Волеводз, Е.В. Воронова, А.А. Габиани, Э.Г. Гасанов, А.Я. Гришко, К.К. Горяинов, Г.М. Миньковский, Г.М. Меретуков, А.А. Музыка, А.В. Наумов, В.И. Омигов, С.В. Полубинская, Э.Ф. Побегайло, В.П. Ревин, Л.И. Романова, Т.А. Боголюбова, А.Г. Бронников, В.И. Брылев, В.С. Бурданова, А.А. Габиани, Э.Г. Гасанов, С.А. Данильян, Б.Э. Закиров, Г.М. Меретуков, Л.П. Николаева, В.И. Омигов, А.Б. Соловьев, М.Л. Прохорова, Н.Г. Шурухнов жана баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө каршы күрөшүү маселелерин иштеп чыгууга чоң салым кошкон башка окумуштуулар.

Баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүү тармагындагы кылмыштарды иликтөө методикасынын айрым аспектилерине В.Г. Гаврилов, А.И. Гуров, В.И. Диденко, Е.П. Ищенко, Т.М. Клименко, Т.Б. Куликова, Н.И. Николайчик, В.И. Пархоменко, С.А. Роганов, А.Н. Сергеев сыяктуу изилдөөчүлөрдүн эмгектери арналган.

Наркобизнес тармагында иш алып барган уюшкан кылмыштуулукту изилдөө көйгөйүнө И.А. Астапова, Н.Э. Абдукаримова, В.И. Брылев, Г.М. Меретуков, А.Ю. Шапошников сыяктуу окумуштуулардын эмгектери арналган.

Ошону менен бирге, уюшкан кылмыштуу түзүмдөр тарабынан жасалган баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө байланыштуу кылмыштарды иликтөө методикасына арналган учурдагы изилдөөлөр бул тармак үчүн маанилүү болгон бардык маселелерди толук камтый албайт. Себеби, наркобизнес менен күрөшүүдө коомдун жана мамлекеттин колдонуп жаткан чараларынын жетишсиздигин азыркы кырдаал гана тастыктап турат.

Мындан аркы илимий изилдөөлөрдү жүргүзүүнүн актуалдуулугу жана зарылчылыгы диссертациялык изилдөөнүн кириш бөлүгүндө автор тарабынан келтирилген далилдер аркылуу да ырасталат.

Көңүл борборунда, КМШ өлкөлөрүндөгү, айрыкча Кыргыз Республикасындагы криминогендик кырдаал баңги заттарды өндүрүү жана таратуу көйгөйү мындан ары да курчуп жатканын көрсөтүп турат. Бул коом үчүн кооптуу социалдык көрүнүшкө каршы күрөшүү боюнча көрүлүп жаткан бардык чараларга карабастан, маселелердин курчуп жатканын айгинелейт.

Иште баңги кылмыштарын жасоого өбөлгө түзгөн айрым жагдайлардын өзгөчө криминалистикалык мааниге ээ экени баса белгиленет. Биздин оюбуз боюнча, уюшкан кылмыштуу топтор тарабынан баңги заттарды мыйзамсыз

жүгүртүүгө өбөлгө түзгөн жагдайларга төмөнкүлөр кирет: 1) ар кандай конспирация ыкмаларын колдонуу, анын ичинде укук коргоо органдарынын айрым кызматкерлеринин көмөктөшүүсү менен; 2) баңги заттарды бажы көзөмөлүнөн өтпөстөн коопсуз жолдор аркылуу ташуу мүмкүнчүлүгү жана "ачык жолдордун" болушу; 3) жаңы технологиялардын жардамы менен баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүнүн ыкмаларын өркүндөтүү; 4) ишсиз турган же жоюлган химиялык жана фармацевтикалык өндүрүштөрдүн, илимий-изилдөө институттарынын болушу, алар баңги заттарды өндүрүүчү жай катары колдонулат, бул тармакта даярдыгы жогору химия жана фармакология адистеринин жетиштүүлүгү шартында; 5) баңги кылмыштуулугунун ар түрдүү көрүнүштөрүнө каршы аракеттенүү үчүн кылмыш-жаза жана кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдардын жеткилеңсиздиги, аларды кайра карап чыгуу зарылдыгы; 6) баңги заттардын ташылышына атайын кызматтар тарабынан тийиштүү көзөмөлдүн жоктугу; 7) баңги заттарды өндүрүүгө керектүү заттарды сатып алуунун жеткиликтүүлүгү жана ар түрдүүлүгү, ошондой эле өндүрүш процесстеринин сырьё булактарына, ташуу жолдоруна жана сатуучу жайларга көз карандысыздыгы; 8) кызмат адамдары жана материалдык жооптуу адамдар тарабынан өз кызыкчылыктары үчүн баңги заттарды уурдоо фактыларынын болушу; 9) баңги заттарды даярдоонун жолдорун камтыган Интернет тармагында эркин жеткиликтүү электрондук маалыматтын болушу. Бул жагдайлар баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө каршы натыйжалуу чараларды иштеп чыгуу жана колдонуу үчүн кылмыштуу схемаларды терең изилдөөнү талап кылат.

Автор тарабынан баңги кылмыштуулугунун маанилүү өзгөчөлүктөрү катары төмөнкүлөр аныкталган: **а)** уюшкан кылмыштуу түзүмдөрдүн узак мөөнөттүү ишмердүүлүгү, анын натыйжасында алардын мүчөлөрү кесиптик тажрыйбага жана олуттуу капиталга ээ болушат. Бул капитал кылмыштуу топторго "универсалдашууга" жана уюшкан кылмыштуулук менен байланышкан башка чөйрөлөргө кирип, ошол эле учурда башка оор жана өтө оор кылмыштарды жасоого мүмкүндүк берет; **б)** баңги кылмышкерлеринин ишмердүүлүгү – бул бүтүн, так уюштурулган, бири-бири менен тыгыз байланышкан мыйзамсыз операциялардын тутуму. Бул операциялар улуттук чек аралардан тышкары чыгып, трансчек аралык мүнөзгө ээ болот; **в)** уюшкан кылмыштуу түзүмдөрдүн мамлекеттик башкаруу жана саясат органдарына таасир этүүгө умтулуусу күчөп жатат. Бул кылмыштуу ишмердүүлүктү натыйжалуу камсыздоо жана кылмыштуу максаттарга жетүү үчүн, анын ичинде башка байланышкан операцияларды каржылоо боюнча кызматташтыкты консолидациялоо максатында жүргүзүлүүдө; **г)** баңги заттар менен алектенген кылмыштуу түзүмдөрдө жалпы кылмыштуулук жана экономикалык кылмыштуулук элементтери биригип жатат. Бул алардын сапаттык курамына таасир этти, ошондой эле баңги кылмыштуулугунан алынган мыйзамсыз кирешелерди легалдаштыруунун схемаларын жашыруун жана татаал мүнөзгө

ээ кылды. Натыйжада, бул чөйрөдө каршы аракеттерди жүргүзүү негизги багыттары өзгөрдү; д) уюшкан кылмыштуу түзүмдөр туруктуулукка, ишмердүүлүктүн адистешүүсүнө жана узак мөөнөттүү аракеттенүүгө ээ. Бул, айрыкча, маалыматтык технологияларды колдонуу менен жаңы кылмыштуу ишмердүүлүк ыкмаларынын пайда болушу аркылуу камсыздалууда. Бул өзгөчөлүктөр баңги кылмыштуулугу менен натыйжалуу күрөшүү үчүн жаңы ыкмаларды жана стратегияларды иштеп чыгуунун зарылдыгын көрсөтөт.

Иште уюшкан кылмыштуу топтордун (УКТ) баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүү (БЗМЖ) тармагындагы ишмердүүлүгүнө заманбап санариптик технологиялардын өнүгүүсү кандай таасир эткени өзгөчө баса белгиленет. Бул төмөнкү факторлор менен шартталган: а) КМШ өлкөлөрүндө баңги заттарды өндүрүү жана таратуунун тармакталган логистикалык тутумунун түзүлүшүнө жана анын коңшу өлкөлөрдүн чектеринен тышкары жайылышына байланышкан тенденциялардын өзгөрүшү; б) кылмыштуу кирешелерди легалдаштыруунун көлөмдөрүнүн кеңейиши, бул ишти ийгиликтүү ишке ашырууга арналган коммерциялык каналдардын түзүлүшү менен шартталган; в) кылмыштуу наркоайланууну жашыруу жана УКТ мүчөлөрүнүн коопсуздугун камсыздоо максатында баңги заттарды таратуу үчүн интернет-дүкөндөрдүн тармагын кеңейтүү. Наркобизнес, УКТ ишмердүүлүгүнүн агрессивдүү криминалдык багыттарынын бири катары, кылмыштарды ишке ашыруунун жаңы, мурда белгисиз ыкмаларын жана методдорун өздөштүрүүдө. Бул өзгөрүүлөр кылмыштардын криминалистикалык мүнөздөмөсүнүн (ККМ) элементтер тутумунун критерийлерине өзгөртүүлөрдү киргизүү үчүн баштапкы негиз болуп саналат.

Автор лидерди аныктоонун татаалдыгына көңүл бурат, бул топтун ички структуралык жана коммуникациялык байланыштарынын өзгөчөлүктөрү менен байланыштуу. Лидер, адатта, өзүн көлөкөдө калтырып, аткаруучулар менен түздөн-түз байланыштарын минималдаштырат, бул анын инсандыгын аныктоону кыйындарат.

"Чынжыр," "чөйрө" же "пирамида" сыяктуу татаал байланыш системаларын колдонуу лидерлерге кылмыштуу топтордун ишмердүүлүгүн көзөмөлдөөнү камсыздап, ошол эле учурда укук коргоо органдарынан жеткиликтүү болбой калууга мүмкүндүк берет.

Ошол эле учурда, баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө адистешкен кылмыштуу топтордун ишмердүүлүгүнүн натыйжалуулугу түздөн-түз топтун коммуникациялык түзүмүнө жана лидердин жеке сапаттарына көз каранды. Мындай топтордо лидерлик: психологиялык туруктуулукту жана криминалдык тажрыйбаны талап кылат; тармакталган кылмыштуу байланыштарга, ресурстарга ээ болууну жана жогорку коркунуч шарттарында чечимдерди кабыл алуу жөндөмдүүлүгүн талап кылат. Бул өзгөчөлүктөр УКТ лидерлерин аныктоо жана алардын ишмердүүлүгүн токтотуу боюнча укук коргоо органдарынын ишинде татаал маселелерди жаратат.

Автор тарабынан уюшкан кылмыштуу топтордун (УКТ) лидерлерин шарттуу түрдө үч түргө бөлүп караш керектиги негизделген: 1) салттуу тип; 2) өзгөчө тип – баңги заттарды сатуу үчүн байланышуусуз ыкмаларды колдонуу менен иштеген; 3) аралаш тип.

Ошол эле учурда, уюшкан кылмыштуу топтун (УКТ) салттуу лидери үчүн төмөнкүдөй өзгөчөлүктөр мүнөздүү экени белгиленет. Лидер адатта беш топ функцияны аткарат (иште мурда көрсөтүлгөн). Андан тышкары, ал төмөнкү негизги сапаттарга ээ: кылмыштуу тажрыйбанын болушу: Лидер көбүнчө кылмыш дүйнөсүндө тажрыйбалуу жана анын мүчөлөрүнө психологиялык үстөмдүк кылуу мүмкүнчүлүгүн берет; күчтүү эрктүү сапаттар: Бул сапаттар лидерге топтун башка мүчөлөрүнө психологиялык бийлик жүргүзүүгө мүмкүндүк берет; стратегиялык борбор катары ролу: Лидер топтун ишмердүүлүгүнүн стратегиялык багыттарын ишке ашыруунун "мээ борбору" катары иш алып барат жана кыйын кырдаалдарда чечимдерди кабыл алат; жогорку деңгээлдеги коммуникативдүүлүк: Лидер мамиле түзүү жана сүйлөшүүлөрдү жүргүзүү боюнча жогорку деңгээлде компетенттүү; маалыматка ээ болуу: Лидер топтун ички жана тышкы факторлору, ошондой эле топтун ишмердүүлүгүнүн мүмкүн болгон шарттары тууралуу кеңири маалыматка ээ; конспиративдүүлүктү камсыздоо: Лидер топтун мүчөлөрүнүн жашыруун ишмердүүлүгүн камсыздоого өзгөчө көңүл бурат; коопсуздук тутумунун болушу: Өзүнүн коопсуздугун камсыздоо үчүн иштелип чыккан системаларга жана топтун ишмердүүлүгүнө көз салуучу "контролдук" топко ээ; бийлик булактарын ар түрдүү пайдалануу: Топту башкаруу үчүн ар кандай бийлик булактарын колдонуп, таасирин кеңейтет; терс жеке сапаттардын жогорку деңгээли: Тергөөнүн жүрүшүндө тоскоолдуктарды жеңип өтүү үчүн ар кандай ыкмалар жана методдорду колдонуу жөндөмүнө ээ; кылмыштуу байланыштарды башкаруу: Баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүнүн чынжырындагы ар кандай деңгээлдер ортосундагы атайын коммуникациялык байланыш ыкмаларын жакшы билет. Бул сапаттар салттуу лидерди кылмыштуу топтун ийгиликтүү ишмердүүлүгүнүн борбордук фигурасы катары көрсөтүп, анын аракеттерин нейтралдаштыруу тергөө органдары үчүн олуттуу кыйынчылыктарды жаратат.

Автордун көз карашынан алганда, баңги заттарды сатуу үчүн байланышуусуз ыкманын пайда болушу кылмыштуу топтун лидеринин жана анын мүчөлөрүнүн криминалистикалык портретин өзгөртүүгө алып келген. Бул өзгөрүүлөр төмөнкүдөй өзгөчөлүктөр менен мүнөздөлөт: • жаш курактык чектөөлөр: негизинен 18-30 жаштагы адамдар; • кесиптик жөндөмдөрдүн болушу: маалыматтык технологиялар тармагында жана электрондук төлөм системаларынын иштөө механизмдеринде билимге ээ болуу; • окуучулук статусу: орто кесиптик же жогорку окуу жайлардын студенттери катары каралуучу адамдар. Лидердин социалдык-психологиялык өзгөчөлүктөрү: коммуникабелдүүлүк: байланышты натыйжалуу түзүү жана башка адамдар

менен оңой тил табышуу; психологиялык ыкмаларды колдонуу жөндөмдүүлүгү: башкалардын ишенимине кирүү үчүн зарыл болгон көндүмдөр; интеллекттин жогорку деңгээли: топту башкарууда жана стратегиялык чечимдерди кабыл алууда колдонулуучу интеллектуалдык жөндөмдөр. Лидердин чечимдерди кабыл алуу укугу: лидер ар кандай кырдаалдарда, анын ичинде топ мүчөлөрүнүн кылмыш жоопкерчилигине тартылуу коркунучу жаралган учурларда чечимдерди кабыл алууда толук укуктуу бойдон калат. Функцияларды айкалыштыруу: лидердин баңги заттарды сатуу боюнча аткаруучулук функцияларды да өз мойнуна алышы мүмкүн; топтун катышуучуларынын саны чектелүү, бул уюшкан кылмыштуу топтун чөйрөсүн кичирейтет жана анын жашырын иштөөсүн жеңилдетет. Бул өзгөрүүлөр заманбап шарттарда кылмыштуу топторду, өзгөчө маалыматтык технологияларды активдүү колдонгон топторду иликтөөдө жаңы ыкмалардын зарылдыгын шарттайт.

Аралаш тип — бул уюшкан кылмыштуу топтун (УКТ) салттуу лидери үчүн мүнөздүү өзгөчөлүктөр менен байланышуусуз баңги заттарды сатуу ыкмасына таандык негизги сапаттарды айкалыштырат. Бул типтеги лидерлер баңги заттарды таратуунун жана мыйзамсыз кирешелерди легалдаштыруунун ар кандай ыкмаларын колдонгондо мүнөздүү болот

Экинчи бап *“Изилдөөнүн методологиясы жана ыкмалары”* төмөнкү бөлүмдөн турат *“Изилдөөнүн объектисин, предметин аныктоо жана изилдөө методологиясы”*.

Изилдөөнүн объектиси болуп баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө байланышкан кылмыштуу ишмердүүлүк, ошондой эле ушундай категориядагы иштерди аныктоо, ачуу жана тергөө учурунда укук коргоо органдарынын ишмердүүлүгү жүрүп жаткан учурда пайда болгон укуктук мамилелердин жыйындысы, анын ичинде бул баңги кылмыштуулукка каршы аракет көрүү процессинде пайда болгон мамилелер белгиленген.

Изилдөөнүн **предмети** болуп төмөнкүлөр саналат: 1) баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө каршы аракеттенүү механизмин камтыган иш-чаралардын комплекси; 2) баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүнү жүргүзгөн баңги топторунун түзүлүү жана иштөө мыйзам ченемдүүлүктөрү; 3) уюшкан кылмыштуу түзүлүштөр тарабынан аталган тармакта жасалган баңги кылмыштарды тергөөдө далилдерди чогултуу, изилдөө, баалоо жана колдонуу мыйзам ченемдүүлүктөрү.

Диссертациялык изилдөөдө методологиялык куралдардын алкагында төмөнкү ыкмалар колдонулган: контент-анализ, диалектикалык таанып-билүү ыкмасы, талдоо жана синтез ыкмасы, тутумдук-структуралык талдоо ыкмасы.

Илимий булактардын контент-анализи аркылуу автор юридикалык адабияттагы изилденүүчү маселеге байланыштуу окумуштуулардын көз караштары жана позициялары боюнча талдоо жүргүзүп, диссертациялык

изилдөөнүн гипотезасын аныктоо үчүн негизги факторлор жана позициялар аныкталган.

Диалектикалык таанып-билүү ыкмасы уюшкан кылмыштуу түзүлүштөр тарабынан жасалган баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүү менен байланышкан кылмыштуулукту изилдөөгө, ошондой эле анын коомдо көрүнүшүнө шарт түзгөн бир катар факторлорду талдоого мүмкүндүк берди. Мындан тышкары, ушул категориядагы кылмыштар боюнча криминалистикалык мүнөздөмөлөрдү аныктоого байланыштуу айрым аспектилерди изилдөөгө жана сунуштоого жол ачты.

Талдоо ыкмасы диссертациялык изилдөөнүн айрым көйгөйлүү суроолору боюнча окумуштуулардын позицияларын изилдөөдө колдонулуп, бул ыкма автордук ыкмаларды жана ушул категориядагы кылмыштарды тергөөнүн айрым аспектилерин модернизациялоо боюнча ыкмаларды негиздеп, сунуштоого мүмкүнчүлүк берди.

Синтез ыкмасы диссертациялык изилдөөдө колдонулган түшүнүктөрдү аныктоодо автордук көз карашты чагылдырууга мүмкүндүк түздү. Формалдык-укуктук ыкманы колдонуу баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө байланышкан кылмыштарды тергөөдө уюшкан кылмыштуу түзүлүштөрдүн катышуусу менен негизги аспектилерди жөнгө салган мыйзамдардын мазмунун ачып, андагы кемчиликтерди аныктоого өбөлгө түздү.

Ошондой эле, тутумдук-структуралык талдоо ыкмасы колдонулуп, баңги кылмыштуулугунун жалпы пайда болуу жана таралуу факторлору менен шарттары, ошондой эле заманбап реалдуулуктарды жана техниканын жетишкендиктерин колдонуу менен анын кеңири жайылышынын өзгөчөлүктөрү аныкталды.

Үчүнчү бап *“Баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө байланышкан, кылмыштуу топтор тарабынан жасалган кылмыштарды тергөөгө каршы аракеттерди нейтралдаштыруунун негизги багыттары”* үч бөлүмдөн турат: *биринчи бөлүм* “Баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө байланышкан, кылмыштуу түзүлүштөр тарабынан жасалган кылмыштарды тергөө өзгөчөлүктөрү жана негизги этаптары”, *экинчи бөлүм* “Баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө байланышкан, кылмыштуу топтор тарабынан жасалган кылмыштарды тергөөдө каршы аракеттерди жеңүү механизми”, *үчүнчү бөлүм* “Уюшкан кылмыштуу топтор тарабынан жасалган баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө каршы аракеттенүү механизминде ыкчам иликтөө ишмердүүлүгүнүн мааниси”. Автор белгилегендей, баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө (БМЖ) байланышкан кылмыштарды тергөөнүн этаптарын дифференциациялоонун негизги баштапкы позициялары төмөнкүлөр болушу керек: **а)** уюшкан кылмыштуу түзүлүштөрдүн (УКТ) катышуусу менен БМЖ боюнча тергөөнү уюштуруунун өзгөчөлүктөрүн аныктаган мыйзам ченемдүүлүктөр; **б)** УКТ катышкан ушул категориядагы иштер боюнча далилдөө процессинин өзгөчөлүктөрү, жаңы технологияларды жана кылмыш

жасоонун заманбап ыкмаларын эске алуу менен; **в)** соттко чейинки өндүрүшкө катышкан адамдардын айланасын эске алуу менен, салттуу жана атайын тергөө иш-аракеттерин жүргүзүүнүн өзгөчөлүктөрүн аныктаган мыйзам ченемдүүлүктөр; **г)** УКТ катышкан ушул категориядагы иштер боюнча тергөө процессинин жалпы түзүлүшүн жана жүрүшүн аныктоочу мыйзам ченемдүүлүктөр. Бул мыйзам ченемдүүлүктөр келип түшкөн далилдик жана багыт берүүчү маалыматтарды талдоонун негизинде калыптанат жана камсыздалат, жана алар тергөөнүн багытын аныктоо үчүн баштапкы позиция болуп саналат. Бул позициялар тергөөнү натыйжалуу уюштуруу, далилдерди бекемдөө жана заманбап шарттарда кылмыштарды ачуу процессин оптималдаштырууда өзгөчө мааниге ээ.

Автор сунуштаган уюшкан кылмыштуу түзүлүштөрдүн катышуусу менен баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө байланыштуу кылмыштарды тергөөнүн төрт звенолук системасына таянуу менен негизги милдеттер, фактыны аныктоонун өзгөчөлүктөрү жана сотко чейинки өндүрүш субъекттеринин иш-аракеттеринин алгоритми баяндалган. Автордун пикири боюнча, баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө байланышкан кылмыштарды тергөөнү пландоо процесси төмөнкү элементтерди камтыйт: • бул категориядагы иштер боюнча алдын ала текшерүү башталган учурда белгилүү болгон жана Кыргыз Республикасынын КЖПКнын 153-беренесине ылайык текшерүүнүн жүрүшүндө аныкталган баштапкы маалыматтарды изилдөө; • баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө байланышкан иштер боюнча алдын ала текшерүү этапында уюшкан кылмыштуу түзүлүштөрдүн катышуусу менен жүргүзүлгөн тергөө иш-аракеттеринин жана ыкчам иликтөө иш-чараларынын натыйжаларын талдоо; • уюшкан кылмыштуу түзүлүштөрдүн катышуусу менен баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө байланышкан иштер боюнча алдын ала текшерүү жүргүзүлгөнгө чейин жана текшерүү аяктагандан кийинки түзүлгөн тергөө жагдайларын сотко чейинки өндүрүш органдары тарабынан талдоо; • баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө байланышкан иштер боюнча уюшкан кылмыштуу түзүлүштөрдүн катышуусу менен жүргүзүлгөн тергөөнүн субъекттери тарабынан жалпы, жеке жана жумушчу версияларды түзүү, анын ичинде кылмыштуу аракеттерди даярдоо, жасоо жана жашыруу үчүн мүмкүн болгон механизмдерди аныктоо; • бул категориядагы иштердин уюшкан мүнөзүн жана аларды жасоонун жаңы ыкмаларын эске алуу менен чечилиши зарыл болгон маселелердин спектрин жана далилденүүгө тийиш болгон жагдайларды аныктоо; • тергөө этаптарына жараша кылмыштардын топтук мүнөзүн эске алуу менен сотко чейинки өндүрүштүн негиздүү багыттарын жана салттуу тергөө иш-аракеттерин жүргүзүүнүн процессуалдык жана тактикалык өзгөчөлүктөрүн аныктоо; • тергөө жагдайларынын өзгөрүшүнө жараша атайын тергөө иш-аракеттерин изилдөө жана жүргүзүү зарылдыгын аныктоо; • жагдайдын өнүгүүсүн болжолдоо жана кылмыш ишин андан ары тергөө багыттарын аныктоо; • сотко чейинки өндүрүш учурунда алынган

маалыматтарды ар кандай көз караштан карап чыгуу жана тергөө жагдайлары өзгөргөн шартта тергөөнү пландоо.

Автордун пикири боюнча, баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө байланышкан кылмыштарды тергөөдөгү каршылыкты нейтралдаштыруунун өзгөчөлүктөрүн аныктаган факторлорго төмөнкүлөр кирет: 1) тергөө аракеттерине каршылыкты баңги кылмыштуулугунун өнүгүү фазаларына жараша дифференциялоо керек. Бул фазаларга төмөнкүлөр кирет: маалымат изилдөө иштери; чалгындоо иштери; баңги заттар менен байланышкан кылмыштуу ой-ниетти ишке ашыруу үчүн жагымдуу шарттарды түзүү боюнча аракеттер; криминалдык ишмердүүлүктүн жүрүшүндө коюлган тапшырмаларды ишке ашыруу механизмдери; бул иш-аракеттерди кайра өндүрүүгө багытталган иштер (мисалы: уюшкан кылмыштуу түзүлүштөргө мүчөлүккө талапкерлерди текшерүү, баңги кылмыштуулугу чөйрөсүндө жаңы кылмыштуу цикли баштоо мүмкүнчүлүктөрүн изилдөө, уюшкан кылмыштуу түзүлүштөрдүн коопсуздугун камсыздоо үчүн кырдаалды изилдеп чыгуу). 2) Кылмыштуу түзүлүштөр тарабынан тергөө аракеттерине каршылык көрсөтүү өздөрүнүн кылмыштуу ишмердүүлүгүн коргоого жана баңги бизнесине каршы күрөшүү боюнча адистешкен укук коргоо органдарынын ишин үзгүлтүксүз анализдөөгө багытталган. Каршылык көрсөтүү чараларына сырткы жана топ ичиндеги репрессиялар кирет. Биринчи учурда бул чаралар сотко чейинки өндүрүш органдарынын жана ыкчам кызматкерлердин уюшкан кылмыштуу түзүлүштөрдүн мүчөлөрүн куугунтуктоо боюнча аракеттеринин активдүүлүгүн азайтууга жана суракка алынуучу адамдарга таасир этүүгө багытталат. Экинчи учурда чаралар уюшкан кылмыштуу түзүлүштөрдөн алардын мүчөлөрүнүн чыгышына жол бербөөгө багытталат. 3) Баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүдөн алынган кылмыштуу кирешелерди легалдаштыруу тергөө аракеттерине каршылык көрсөтүүнүн бир формасы болуп саналат. Бул ыкма кылмыштуу ишмердүүлүктүн натыйжаларын жашыруу жолу катары колдонулат, анткени мыйзамсыз каржылык операциялар баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө каршы күрөш менен байланышкан каршылык көрсөтүү катары каралышы мүмкүн. Мыйзамсыз каржылык операцияларды жүргүзүү жана баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүдөн киреше алуу төмөнкүлөрдү камсыз кылат: мамлекеттик бийлик органдарына алардын өкүлдөрүнүн кирип кетүү чараларын ишке ашыруу же уюшкан кылмыштуу түзүлүштөр үчүн керектүү саясий чечимдерди кабыл алууда саясий ишмерлерге таасир этүү; мыйзамсыз баңги бизнесинин мобилдүүлүгүн жогорулатуу; бул шартта коррупциянын өсүшү уюшкан кылмыштуу түзүлүштөрдүн мүчөлөрү үчүн натыйжалуу ишмердүүлүккө жана баңги бизнесинин көлөмүн кеңейтүүгө жагымдуу шарттарды түзүүгө мүмкүндүк берет. 4) Тергөөнүн жүрүшүнө каршы аракеттерди жүргүзүү субъекттеринин өзгөчөлүктөрү ("субъекттик ыкма") каршы аракеттерди "сырткы", "ички" жана "аралаш" деп дифференциялоого мүмкүндүк берет. 5) Тергөөнүн жүрүшүндөгү каршылык көрсөтүүлөрдүн

объекттери үч топко бөлүнөт: а) иш боюнча маанилүү маалыматка ээ болгон адамдарга карата мыйзамсыз таасир көрсөтүү; б) сотко чейинки өндүрүш органдарына, ыкчам кызматкерлерге жана баңги кылмышын тергөөгө катышкан кызмат адамдарына мыйзамсыз таасир көрсөтүү; в) уюшкан кылмыштуу түзүлүштөрдүн катышуусу менен баңги кылмышынын материалдык издерин жашыруу боюнча чараларды көрүү.

Автор баса белгилегендей, уюшкан кылмыштуулук тарабынан кылмыш-жаза процесси катышуучуларына жана алар менен байланыштуу чөйрөгө таасир этүү фактылары орун алууда. Ошондуктан, уюшкан түзүлүштөрдүн катышуусу менен баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө байланышкан иштерди тергөө учурунда процесс катышуучуларынын коопсуздугун камсыздоо максатында төмөнкү чаралар зарыл: 1) Кыргыз Республикасынын КЖПКнын 9-бапына ылайык, зарыл учурларда процесс катышуучуларынын жана аларга жакын чөйрөнүн коопсуздугун камсыздоо боюнча керектүү чараларды көрүү; 2) кылмыштуу топтор тарабынан көңүл бурууга мүмкүн болгон адамдардын белгилүү бир чөйрөсүнө карата таасир көрсөтүүнү алдын алууга багытталган процессуалдык жана башка чараларды колдонуу; 3) зарыл негиздер болгон учурда ыйгарым укуктуу кызматтардын тиешелүү кызматкерлери тарабынан досудебное өндүрүш органдары, прокуратура жана башка мамлекеттик органдардын жана мекемелердин, анын ичинде тергелип жаткан кылмышты жашырууга кызыктар болгон кызмат адамдары тарабынан каршылык көрсөтүүлөрдү нейтралдаштырууга багытталган чаралардын жана тактикалык ыкмалардын комплексин колдонуу; 4) сотко чейинки өндүрүш этаптарында кылмыш тууралуу билдирүүлөрдү текшерүү учурунда алынган маалыматтардын, текшерүүнүн жүрүшү жана мазмуну тууралуу маалыматтын ачыкталышына жол бербөө үчүн натыйжалуу чараларды көрүү; 5) уюшкан кылмыштуу топтордун мүчөлөрүнүн катышуусу менен жүргүзүлгөн тергөө иш-аракеттери, алардын жүрүшү жана жыйынтыктары, ошондой эле колдонулган тактикалык ыкмалар жана комбинациялар тууралуу маалыматтын таралышына жол бербөө шарттарын түзүү жана чараларды кабыл алуу; 6) атайын тергөө иш-аракеттерин жүргүзүү боюнча тергөө сотунан санкция берүү тууралуу өтүнүч же санкциянын өзү, ошондой эле алардын жыйынтыктары боюнча маалыматтын жайылышына жол бербөө үчүн чараларды кабыл алуу; 7) уюшкан кылмыштуу түзүлүштөр тарабынан жасалган баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө байланыштуу кылмыштарды тергөөнү ыкчам коштоо жана алардын ишмердүүлүгүн жашыруун документтештирүү аркылуу потенциалдуу коркунучтарга өз учурунда чара көрүү максатында тиешелүү иштерди уюштуруу.

Автордун пикири боюнча, уюшкан кылмыштуу түзүлүштөрдүн катышуусу менен баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө байланышкан иштерди тергөөдөгү каршылыкты нейтралдаштыруу максатында төмөнкү тактикалык ыкмаларды колдонуу зарыл: салттуу тергөө иш-аракеттерин туура уюштуруу

жана аларды жүргүзүү тактикасын так аныктоо; заманбап шарттарда атайын тергөө иш-аракеттерин өз убагында дайындоо; салттуу жана атайын тергөө иш-аракеттерине катышуучуларды пландоо жана даярдоо; тергөө иш-аракеттерине катышкан адамдар менен зарыл психологиялык байланыш түзүү; процессуалдык иш-аракеттерди жүргүзүү тартибин жөнгө салган кылмыш-жаза процессуалдык нормаларын сактоону тиешелүү көзөмөлгө алуу.

Баңги кылмыштарын тергөөнү уюшкан кылмыштуу топтордун курамында жүргүзүүгө каршы аракеттерди нейтралдаштыруунун ыкмаларынын тутумуна ылайык, автор төмөнкүлөрдү эң кеңири колдонулган ыкмалар катары бөлүп көрсөтөт: 1) Кыргыз Республикасынын КЖПКна ылайык, кылмыш-жаза процесси катышуучуларына карата ушул мыйзамдарды бузгандыгы үчүн каралган мажбурлоо чараларын колдонуу; 2) кылмыш-жаза укуктук таасир этүүнү, ошондой эле тиешелүү кызматтарды тартуу менен кылмыш-жаза процесси катышуучуларынын коопсуздугун камсыздоону камтыган чаралардын комплексин колдонуу, анын ичинде сотко чейинки өндүрүштүн, анын жүрүшү жана мазмуну тууралуу маалыматтын ачыкталышына жол бербөө максатында чараларды колдонуу; 3) ыкчам-иликтөө иш-чараларын жүргүзүү, алар потенциалдуу коркунучтарды четтетүүгө жана адистерге, эксперттерге, күбөлөргө таасир этүүгө жол бербөөгө багытталган; 4) кылмышты жашырууга кызыкдар болгон адамдардын тобу тарабынан көрсөтүлгөн каршылыкты нейтралдаштыруу боюнча чараларды көрүү; 5) баңги заттардын булагын, баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүү кылмыш чынжырына тиешеси бар адамдардын чөйрөсүн, ошондой эле уюшкан кылмыштуу түзүлүштөрдүн мүчөлөрүнүн материалдык ресурстарын аныктоо боюнча чараларды кабыл алуу; 6) бул чөйрөдөгү криминалдык ишмердүүлүктүн механизмин аныктоо максатында, анын ичинде көзөмөлдөнгөн жеткирүүнүн жана текшерүү сатып алуунун жыйынтыктарын далилдөөдө пайдалануу.

Автордун пикири боюнча, баңги заттарды көзөмөлдүү сатып алуу атайын тергөө иш-аракети катары көптөгөн кыйынчылыктарды жаратууда, анткени: 1) мындай атайын тергөө иш-аракетин жүргүзүүгө чейин баңги кылмышкерлерден бир нече партия баңги заттарын сатып алуу зарылчылыгы пайда болот; 2) мындай тактикалык операцияны ишке ашыруу үчүн атайын кызматтар тарабынан ыкчам байкоо жүргүзүү мүмкүнчүлүгүн камсыз кылган керектүү шарттар түзүлүшү керек; 3) баңги кылмышкерлердин качуу жолдорун тосуу мүмкүнчүлүктөрү каралышы керек; 4) башка адамдардын коопсуздугун камсыз кылуу талап кылынат. Албетте, мындай тактикалык операцияны жүргүзүү учурунда катышкан кызматкерлерди көзөмөлдөө зарыл, бул уюшкан кылмыштуу түзүлүштөр тарабынан аларды ашкерелөө коркунучунда алардын коопсуздугун камсыздоо максатын көздөйт. Ошондуктан, баңги заттарды көзөмөлдүү сатып алуунун негизги шарттарына төмөнкүлөр кирет: *Биринчиден*, баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүнүн фактылары жана аны уюшкан топ тарабынан ишке ашырылгандыгы тууралуу объективдүү маалыматтын болушу,

ошондой эле жасалган же мурда жасалган кылмыш жөнүндө фактыны аныктоо үчүн мындай атайын тергөө иш-аракетин жүргүзүү зарылдыгы талап кылынат. Бул иш-чараны жүргүзүү үчүн тергөөчүнүн өтүнүчүнүн негизинде Кыргыз Республикасынын КЖПКнын 221-беренесинин 2-бөлүмүнүн талаптарына ылайык тергөө сотунун санкциясын алуу керек. *Экинчиден*, көзөмөлдүү сатып алуу жасалма келишим түзүү жолу менен жүргүзүлүшү керек, бирок провокация фактыларын толугу менен жокко чыгаруусу шарт. Бул максатта, баңги заттарды сатуу демилгеси баңги сатуучудан чыгышы зарыл, бул факт аудио- жана видеожазуулар, сүрөткө тартуу, ошондой эле көзөмөлдүү сатып алууга катышкан адамдардын көрсөтмөлөрү менен ырасталышы керек. *Үчүнчүдөн*, бул тергөө иш-аракетин ишке ашыруу үчүн жашыруун негизде жана өз ыктыяры менен башка адамдар тартылышы мүмкүн, алар атайын каражаттар жана коопсуздук чаралары менен камсыздалышы зарыл. *Төртүнчүдөн*, атайын тергөө иш-аракетин жүргүзүү үчүн жерди тандоодо төмөнкү шарттар эске алынууга тийиш: а) аудио жана видеожазуу үчүн шарттарды түзүү максатында байкоо жүргүзгөн адамдарга жакшы көрүнгөн жана жетиштүү жарыктандырылган жер тандалышы керек; б) көзөмөлдүү сатып алуу жүргүзүлүүчү жерге ыкчам кызматкерлердин тоскоолдуксуз кирүүсүн камсыз кылуу, ошондой эле кылмыштуу топтун мүчөлөрүнүн качуу жолдорун тосуу мүмкүнчүлүктөрүн түзүү талап кылынат. *Бешинчиден*, атайын тергөө иш-аракеттерин жүргүзүү учурунда, иш-чарага катышкан кызматкердин коопсуздугун камсыз кылуу максатында ыкчам аппараттын башка кызматкерлери тарабынан көзөмөл жүргүзүү, ошондой эле зарыл болгон иш-аракеттерди аткаруу үчүн шарттуу белгилерди жана сигналдарды аныктоо зарыл. *Алтынчыдан*, атайын тергөө иш-аракеттерин жүргүзүү үчүн ыкчам топту түзүүдө, ыкчам кызматкерлер алдын ала биргелешип иштелип чыккан планга ылайык аракеттениши керек. Панда кырдаалдын потенциалдуу өнүгүү сценарийлерине карата иш-аракеттер камтылышы шарт. *Жетинчиден*, тергөөчүгө төмөнкү документтер берилүүгө тийиш: а) иш-чаранын жүрүшү тууралуу отчеттор; б) көзөмөлдүү сатып алууга катышуу үчүн өз ыктыяры менен макулдугун берген адамдын арызы (эгер мындай адам тартылган болсо); в) протоколдор: баңги заттарды сатып алуу үчүн алынган акча каражаттарын белгилөө, берүү жана кароо боюнча; атайын каражаттарды тапшыруу жана алардын андан ары алынуусу боюнча.

Автордун пикири боюнча, баңги топтордун уюштуруучуларынын (жетекчилеринин) кылмыштуу ишмердүүлүгүн документтештирүүгө өзгөчө көңүл буруу керек. Уюштуруучулук ишмердүүлүктүн элементтери боюнча далилдерди чогултуу ыкчам иштеп чыгуу процессинин бардык этаптарында жүргүзүлүүгө тийиш (бул элементтерге төмөнкүлөр кирет: баңги топтордун иш-аракеттерин уюштурууда тандалган стратегия жана тактика; баңги заттарды сатуу негизги чөйрөлөрү жана мыйзамсыз түрдө акчаны легалдаштыруунун формалары; баңги бизнесинин монополизацияланыш даражасы; жетекчинин

көзөмөлүндө турган негизги таасир чөйрөлөрү; кылмыштуу түзүлүштүн уюштуруучусу тарабынан түзүлгөн баңги бирикмесинин сандык жана сапаттык курамы).

КОРУТУНДУ.

Жүргүзүлгөн изилдөөнүн негизинде изилдөө боюнча төмөнкүдөй тыянактар чыгарылат:

1. Баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө (БМЖ) байланышкан кылмыштардын криминалистикалык мүнөздөмөсүнүн маңызы жана мааниси төмөнкүлөрдө жатат: 1) криминалистикалык мүнөздөмө (КМ) маалыматтык негиз катары кылмыштын жагдайларын аныктоо үчүн версияларды иштеп чыгууга жана уюшкан кылмыштуу түзүлүштөрдүн (УКТ) катышуусу менен БМЖ тергөө методикасынын маанилүү мазмундук компоненти (структуралык элемент) катары кызмат кылат; 2) КМнин мазмуну кылмыштын ыкмаларын, ыкмаларды, ыкчам каражаттарды жана криминалистика илиминин элементтерин камтыган маалыматтарды камтыйт. Бул маалыматтар БМЖга байланышкан иштер боюнча чогултулган маалыматтарды изилдөөнүн жана ошол учурда алынган жыйынтыктарды жалпылоонун натыйжасында, анын жаңы көрүнүштөрүн эске алуу менен түзүлөт; 3) УКТнын катышуусу менен БМЖга байланышкан кылмыштардын криминалистикалык мүнөздөмөсү үчүн кылмыштардын белгилери менен анын квалификациясына тиешелүү маалыматтар маанилүү. Бул маалыматтар баңги кылмышкерлердин жеке өзгөчөлүктөрүн камтыган мүнөздөмөлөрдүн негизи болуп саналат жана КМге түздөн-түз таасир этет; 4) КМге криминалистикалык мааниге ээ болгон жагдайлар кирет. Алар БМЖнын УКТ катышуусу менен болгон кылмыштарды кылмыш-жаза процессуалдык баалоо үчүн маанилүү далилдердин предметин түзөт; 5) КМ элементтеринин структурасы жана сандык көрсөткүчтөрү динамикалуу мүнөзгө ээ жана төмөнкү факторлордон көз каранды: а) баңги кылмыштын курамынын татаалдыгы жана көп кырдуулугу; б) УКТ катышуусу менен криминалдык ишмердүүлүктүн башка заманбап көрүнүштөрүнүн пайда болушу; в) баңги кылмыштарын жасоонун жаңы ыкмаларынын жана аларды укук коргоо органдарынан жашыруу жолдорунун пайда болушу; г) УКТ катышуусу менен БМЖга байланышкан кылмыштардын башка кылмыштар менен өз ара байланышы; д) кылмыштуу аракеттердин издеринин өзгөчөлүктөрү жана кылмыш субъекттеринин жашыруу каражаттары (мисалы, “электрондук” издердин пайда болушу); 6) УКТ катышуусу менен БМЖга байланышкан кылмыштардын криминалистикалык мүнөздөмөсүндө криминалистикалык ыкмалар аркылуу алынган маалыматтар колдонулат. Бул ыкмалардын натыйжалары аталган чөйрөдөгү криминалдык ишмердүүлүктүн көйгөйлөрүн чечүү үчүн ишке ашырылат.

2. Лидердин (уюштуруучунун) функцияларын төмөнкү мазмундук бөлүктөр боюнча дифференциялоо негиздүү деп эсептейбиз: **2.1.** Уюштуруучулук-башкаруучулук функциясы төмөнкү иш-чаралардын спектрин камтыйт: 1)

кылмыштуу топту түзүүнү уюштуруу, анын катышуучуларын тандоо жана баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүү (БМЖ) чөйрөсүндөгү бардык кылмыштуу ишмердүүлүктү башкаруу; 2) БМЖ боюнча негизги стратегиялык багыттарды жана сатууга тийиш болгон баңги заттардын түрлөрүн аныктоо; 3) аталган чөйрөдөгү кылмыштуу ишмердүүлүктүн тактикасын тандоо жана аны ишке ашырууну уюштуруу, ошондой эле УКТ ишмердүүлүгүн көзөмөлдөө; 4) зарыл болгон учурда башка кылмыштуу түзүлүштөрдүн жетекчилери менен сүйлөшүүлөрдү уюштуруу жана жүргүзүү, талаш-тартыштарды чечүү же бул чөйрөдөгү ишмердүүлүктү натыйжалуу камсыз кылуу үчүн биргелешкен чечимдерди кабыл алуу; 5) УКТнын кылмыштуу ишмердүүлүгүн ашкерелөөдөн качуу үчүн кызматтык адамдар менен байланыштарды түзүү шарттарын жаратуу; 6) БМЖ кылмыш чынжырынын катышуучуларынын ортосунда милдеттерди бөлүштүрүү жана баңги заттарды алуу жана сатуу ыкмалары менен булактарын аныктоо, бул кылмыштуу максатка жетүүнү камсыз кылат; 7) БМЖдан алынган кылмыштуу кирешелерди легалдаштыруу үчүн каржылык-экономикалык байланыштарды камсыз кылуу максатында адамдар менен өз ара аракеттенүүнү уюштуруу; 8) Топтун ишмердүүлүгү жана анын моралдык-психологиялык абалы тууралуу маалымат алуу үчүн УКТ ичинде маалымат чогултуу жана көзөмөл жүргүзүү тобун түзүү (бул топ түздөн-түз УКТнын лидери менен байланышта болот).

2.2. Маалыматтык-интеллектуалдык камсыздоо кылмыштуу ишмердүүлүктү төмөнкү жолдор менен ишке ашырат:

1) БМЖга тиешеси бар адамдарды ашкерелөөгө жол бербөө үчүн, ошондой эле УКТ мүчөлөрүнүн иш-аракеттеринин планын иштеп чыгуу жана иш-чараларды пландоо; 2) УКТ мүчөлөрүнүн жана топтун жалпы стратегиясын иштеп чыгуу, укук коргоо органдары жана чет өлкөлөрдүн башка кызыкдар ведомстволору тарабынан жаралган потенциалдуу коркунучтарга каршы аракеттерди уюштуруу; 3) топтун өзүнүн ишмердүүлүгүн изилдөөнү уюштуруу, анын натыйжалуулугуна тоскоолдук жараткан көйгөйлөрдү аныктоо жана аларды чечүү жолдорун иштеп чыгуу, анын ичинде БМЖ тармагындагы жаңы криминалдык тенденциялар жана мыйзам чыгаруучу чөйрөдөгү өзгөрүүлөрдү эске алуу менен; 4) маалыматтык технологиялар жана башка техникалык каражаттар чөйрөсүндөгү адистерди тандоо, аларды УКТнын башка мүчөлөрүн окутуу үчүн да, топ алдына коюлган максаттарга жетүү үчүн зарыл болгон маселелерди чечүү үчүн да тартуу; 5) БМЖ тармагында кылмыштуу топтун ийгиликтүү ишмердүүлүгүн камсыз кылуу, анын масштабын кеңейтүүнү пландоо жана алынган кылмыштуу кирешелерди легалдаштыруу зарылдыгын эске алуу менен, топтун андан аркы ишмердүүлүгү үчүн узак мөөнөттүү стратегиялык пландарды иштеп чыгууну уюштуруу.

2.3. Коргоо жана камсыздоо функциясы: 1) УКТ ичиндеги чалгындоо жана каршы чалгындоо иш-аракеттерин жашырууну камсыз кылууну уюштуруу; 2) УКТнын кылмыштуу ишмердүүлүгүнө жана анын айрым мүчөлөрүнө каршы укук коргоо органдары тарабынан жүргүзүлүп жаткан иш-чаралар боюнча маалымат

чогултуу; 3) УКТнын жалпы ишмердүүлүгүн жана анын айрым мүчөлөрүн коргоо үчүн зарыл шарттарды түзүү жана чараларды кабыл алуу, анын ичинде коргоо жана жашыруу тобун түзүү аркылуу. **2.4.** Каржылык жана материалдык-техникалык камсыздоо: 1) УКТнын ишмердүүлүгүн материалдык-техникалык жактан камсыздоо үчүн шарттарды уюштуруу жана түзүү; 2) БМЖны ишке ашыруу үчүн зарыл болгон каржылык капиталды түзүү, зарыл учурда тиешелүү кызмат адамдарын сатып алуу, БМЖга катышкан адамдардын коопсуздугун камсыздоо маселелерин чечүү жана досудебное өндүрүш органдары тарабынан кылмыш-жаза куугунтугуна кабылган учурда УКТ мүчөлөрүн колдоо. **2.5.** Тартиптик жана нормативдик-баалуулук функциясы төмөнкүлөрдөн турат: 1) УКТ мүчөлөрү, анын ичинде алардын кылмыштуу иерархиядагы ордуна жараша кармана турган негизги баалуулук багыттарын жана жүрүм-турум нормаларын белгилөө; 2) топтогу жүрүм-турум эрежелерин бузууда же чыккан чыр-чатакта күнөөнүн даражасын аныктоо, ошондой эле УКТнын жашап турушуна коркунуч жаратуучу шарттарды түзүү.

3. Баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө байланышкан кылмыштарды тергөөдө кыйынчылык жараткан негизги жагдайлар төмөнкүлөрдөн турат: 1) баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүү чөйрөсүндө өз ишмердүүлүгүн жүргүзүүдө кылмыштуу топтун мүчөлөрүнүн жогорку деңгээлдеги жашыруундуулугу, анын ичинде бул ишмердүүлүккө катышкан башка адамдар менен кызматташуунун жашыруун мүнөзү, аткарылган жумуш үчүн сый акы алуу максатында; 2) баңги заттарды жеткирүүдө колдонулган байланышсыз ыкмалар жана бул учурда колдонулган ыкмалар, алар баңги заттарды керектөөчүлөр үчүн белгисиз бойдон калууга мүмкүндүк берет; 3) баңги заттарды сатуу тенденцияларынын өзгөрүшүн эске алуу менен ыкчам-иликтөө иш-чараларын жана атайын тергөө аракеттерин жүргүзүүдөгү татаалдыктар; 4) кылмыштуу топтордун түзүмдүк уюштурулушунун өзгөчөлүгү, бул кылмыштуу каршы чалгындоону, күзөт жалдоону, функционалдык ролдорду бөлүштүрүүнү жана маскировкалуу кылмыштуу түзүмдүн айрым мүчөлөрү ортосунда байланышуу үчүн паролдордун болушун камтыйт; 5) баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүү чөйрөсүндө баңги кылмышкерлердин ишмердүүлүгүнүн коопсуздугун камсыз кылуу үчүн кызмат адамдарына пара берүү; 6) сотко чейинки өндүрүш органдары үчүн негизинен маалыматтын жетишсиздигинен улам татаал көйгөйлүү жагдайлардын болушу, бул төмөнкү факторлор менен байланышкан: мындай иштер боюнча кылмыштарды жасоонун жагдайлары жана механизми тууралуу маалыматтын жоктугу; баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө тиешеси бар адамдардын чөйрөсү тууралуу маалыматтын тартыштыгы; жана тергөө учурунда кызыкдар адамдар тарабынан көрсөтүлгөн каршылыктын фонунда; 7) уюшкан кылмыштуу топтордун катышуусу менен бул категориядагы иштерди тергөөнү коштогон объективдүү жана субъективдүү факторлордун болушу, тактап айтканда: а) кылмыш окуясы жана ага катышкан адамдар тууралуу криминалистикалык маанилүү маалыматты

алып жүрүүчүлөрдүн өзгөчөлүктөрү (ишенимдүүлүк, тиешелүүлүк, текшерүүгө мүмкүнчүлүк жана сотко чейинки өндүрүштүн жүрүшүндө туруктуулук сыяктуу критерийлерге байланыштуу), алар ар дайым эле тергөөнүн субъекттери тарабынан толук кандуу колдонулбайт; б) уюшкан кылмыштуу түзүлүштөрдүн (УКТ) кылмыштын идеалдык жана материалдык издерин сактоого байланыштуу чараларды жокко чыгаруу аракетине байланыштуу, баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүү чөйрөсүндөгү кылмыштардын издеринин сакталышын камсыз кылууга таасир этүүчү факторлор; в) УКТнын катышуусу менен баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө байланышкан иштерди тергөө процессинде сотко чейинки өндүрүш органдарынын материалдык-техникалык жана маалыматтык камсыздоосунун мүмкүнчүлүктөрүнүн болушу; г) бул категориядагы иштерди тергөөдө төмөнкү теориялык даярдык деңгээлинин жана профессионалдык көндүмдөрдүн жоктугунун натыйжасында кетирилген тергөө каталары; д) келген маалыматтын ар түрдүү булактарынын болушу, бул баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө байланышкан ар кандай кылмыш эпизоддоруна катышуу шартында, кылмыштуу аракеттерге катышкандардын күнөөсүн далилдөөнү татаалдаштырат.

4. Жекече криминалистикалык методика белгилүү бир категориядагы иштерди тергөөдөгү типтүү процессти чагылдырат жана криминалистика боюнча сунуштамалардын комплексин камтыйт. Бул сунуштамалардын түзүлүшү төмөнкү негиздерге таянат: а) УКТнын катышуусу менен БМЖ иштерин тергөө процессинде чечүүнү талап кылган, комплекстүү мүнөзгө ээ болгон милдеттердин жыйындысы; б) Сотко чейинки өндүрүш органдары тарабынан БМЖ иштеринде коюлган милдеттердин негизинде, аларды чечүүгө көмөктөшө турган иш-аракеттердин комплексин иштеп чыгуу зарылдыгы; в) БМЖ иштерин ачуу жана тергөөдө сотко чейинки өндүрүш органдарынын жана башка атайын ведомстволордун комплекстүү катышуусу, бул тергөө процессине таасир этүүчү факторлордун жыйындысына негизделет; г) БМЖ иштериндеги өзгөчөлүктөр менен кылмыштардын уюшкан мүнөзүн эске алуу менен иштелип чыккан сунуштамалардын өз ара байланышы, ошондой эле кылмыштуу топтун ар бир катышуучусунун функцияларын аныктоо; д) УКТ тарабынан жасалган бул категориядагы иштерди тергөө методикасын түзүү процессуалдык иш-аракеттердин ар бир этабында аткарылган ыкчам-иликтөө иш-чараларынан (ОРМ) келип чыгышы керек. Бул иш-чаралар тергөөнүн ар бир этабынын иштөө мыйзам ченемдүүлүктөрүнө көз каранды.

5. Баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө каршы аракеттенүү механизмин эки деңгээлге бөлүп кароо негиздүү деп эсептейбиз: Биринчи деңгээлге уюшкан кылмыштуу түзүлүштөр тарабынан жасалган баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө каршы жалпы механизм кирет. Экинчи деңгээлге УКТ тарабынан жасалган баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө байланышкан кылмыштарды тергөөнү каршылаштыруунун механизм (криминалистикалык аспектиде) киргизүү керек. Биздин оюбузча, УКТнын катышуусу менен БМЖга каршы

жалпы механизмдин өзүнө таандык өзгөчөлүктөрү бар. Мисалы, бул кылмыштарга каршы жалпы механизмди моделдөө төмөнкүлөрдү камтыйт: **5.1.** Уюштуруу чаралары, алар төмөнкүлөр менен шартталат: коом жана мамлекет тарабынан укук коргоо органдарынын алдына коюлган максаттар жана милдеттер; баңги кылмыштуулукка каршы таасир этүү жана белгиленген максаттарга жетүү үчүн артыкчылыктуу милдеттерди чечүүгө багытталган атайын структураларды түзүү зарылдыгы; баңги кылмыштуулукка каршы күрөштү көзөмөлдөө жана көз салуу боюнча келишимдер же макулдашуулар түзүлгөн чет мамлекеттердин кызыкдар ведомстволору менен өз ара кызматташтыкта иш алып барган атайын структуралардын үзгүлтүксүз жана тутумдуу негизде иштөөсүнүн зарылдыгы; бардык кызыкдар ведомстволордун биргелешкен уюштуруу-аналитикалык ишмердүүлүгүн жүргүзүү; тиешелүү кызматтар тарабынан баңги заттардын мыйзамдуу жүгүртүлүшүнө, анын ичинде эл аралык кызматташтык алкагында көзөмөл жүргүзүү; баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө каршы аракеттенүүнү маалыматтык-аналитикалык камсыздоо боюнча ведомстволор аралык өз ара аракеттенүүнүн планын иштеп чыгуу жана уюштуруу. **5.2.** Укуктук чаралар, алар төмөнкүлөрдү камтыйт: бул чөйрөдөгү атайын субъекттердин укук коргоо ишмердүүлүгүн ишке ашыруусу үчүн мыйзамдуу негиздерди түзүү; баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө каршы аракеттерге тоскоолдук жараткан мыйзамдагы коллизияларды жоюу үчүн учурдагы мыйзамдарды талдоо; атайын кызматтардын ишмердүүлүгүн укуктук камсыздоонун натыйжалуулугун жогорулатуу максатында өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү боюнча чараларды көрүү. **5.3.** Профилактикалык мүнөздөгү систематикалык жана ырааттуу иш-чаралар, алар төмөнкүлөрдү камтыйт: баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө тартылган адамдарга карата ведомстволордун профилактикалык ишмердүүлүгүн жүргүзүү; баңги кылмыштуулугунун өсүшүнө шарт түзгөн криминогендик факторлорду жоюу жана алардын деңгээлин төмөндөтүү боюнча чараларды көрүү; баңги заттардын таралышынын жаңы тенденцияларын эске алуу менен, анын ичинде жашы жете электер арасында жайылышына каршы аракеттерди күчөтүү.

6. Ыкчам-иликтөө ишмердүүлүгүндө (БИИ) айрым багыттарды бөлүп көрсөтүү керек, тактап айтканда: 1) ыкчам кызматкерлердин процессуалдык-укуктук статусун аныктоо, ыкчам-иликтөө иш-чараларынын айрым түрлөрүн кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдарында атайын тергөө аракеттери катары киргизүү аркылуу; 2) ведомстволордун мыйзамдык актыларында БИИнин ар кандай түрлөрүн дифференциялоо жана белгилүү бир ведомствонун өзгөчөлүктөрүнө жараша мындай ишмердүүлүктү детализациялоо жүрүүдө; 3) БИИнин айрым жоболору өз чагылышын башка кодекстерде, кылмыш-жаза жана кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдары менен байланышкан документтерде да тапты (мисалы: кылмыш-жаза-аткаруу кодексинде); 4) ыкчам-иликтөө ишмердүүлүгүндө айрым багыттарды бөлүп

көрсөтүү керек, тактап айтканда: укчам кызматкерлердин процессуалдык-укуктук статусун аныктоо, ыкчам-иликтөө иш-чараларынын айрым түрлөрүн кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдарында атайын тергөө аракеттери катары киргизүү аркылуу; 5) Ведомстволордун мыйзамдык актыларында ЫИИнин ар кандай түрлөрүн дифференциялоо жана белгилүү бир ведомствонун өзгөчөлүктөрүнө жараша мындай ишмердүүлүктү детализациялоо жүрүүдө; 6) ЫИИнин айрым жоболору өз чагылышын башка кодекстерде, кылмыш-жаза жана кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдары менен байланышкан документтерде да тапты (мисалы: кылмыш-жаза-аткаруу кодексинде).

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР.

1. КЖПКга тийиштүү ондоолорду киргизүү зарыл деп эсептейбиз, анда 31¹-баптан тышкары атайын издөө иш-чараларынын өзүнчө комплекси баяндалууга тийиш, алар бир катар талаптарды сактоо менен далилдик база катары таанылышы мүмкүн, ошондой эле аларды ишке ашыруу механизми берилген. Бирок, бул учурда колдонулган технологияларды жана каражаттарды жана ыкмаларын өзү "өтө жашыруун" деген гриффин астында ыкчам-издөө иши жөнүндө Мыйзамга карата Нускамада баяндалышы логикалуу. Мындай мамиле атайын тергөө иш-аракеттеринин алкагында аны жүргүзүүнүн өзгөчөлүгү жана татаалдыгы менен түшүндүрүлөт, бирок ошол эле учурда баңги заттардын мыйзамсыз жүгүртүлүшүн иликтөө үчүн олуттуу мааниге ээ.

2. Кыргыз Республикасынын КЖПКнын 3-бапына тактикалык айкалышта жүргүзүлгөн комплекстүү атайын тергөө аракеттерин жүргүзүүгө карата өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү негиздүү болуп саналат. Бул үчүн тергөөчүнүн, судьянын алдында мындай түрдөгү өтүнүчтөрдү кароонун тартибин жана шарттарын, аларды өткөрүүнүн процесстик жол-жоболорун жана мындай жыйынтыктарды пайдалануунун өзгөчөлүктөрүн иштеп чыгуу керек.

3. Автор сунуштаган КР ЖПКнын 31¹-бапында автор тарабынан каралган атайын изин суутпай издөө иш-чараларын (атайын операция түрүндө) өткөрүүнүн комбинациясынын формасын интеграциялоо зарыл, анда аларды өткөрүүнүн жалпы тартибин, шарттарын жана процесстик жол-жоболоштурууну баяндоо зарыл. Жана "кылмыштуу топко киргизүү" атайын тергөө аракеттерин, ошондой эле "ыкчам эксперимент" жана "контролдук сатып алуу" сыяктуу изин суутпай издөө иш-чараларын камтыйт.

4. иште сунуш кылынган новеллаларды ишке ашыруу үчүн КЖПКнын башка ченемдерине: далилдердин булактарына жана статусуна, сотко чейинки өндүрүш стадиясында арыздарды жана билдирүүлөрдү өндүрүүнүн жана текшерүүнүн өзгөчө тартибине карата толуктоолорду киргизүү талап кылынат, анткени баңги каражаттары менен мыйзамсыз операция жүргүзүү жөнүндө алгачкы маалыматтарды дайыма эле албай туруп, оперативдүү кызматкерлер атайын ыйгарым укуктар жүктөлгөн жазык-процесстик иштин субъекти катары

атайын оперативдүү иш-чараларды жүзөгө ашыруучу оперативдүү аппараттын кызматкерин кошкондо, баңги бизнесине кылмыштуу кошуундардын катыштыгын аныктай алышат; атайын тергөө аракеттеринин алкагында атайын издөө жана оперативдүү иш-чараларды атайын иш-чараларга катышкан.

5. Наркобизнес чөйрөсүндө коомдо жана мамлекетте болуп жаткан олуттуу өзгөрүүлөрдү жана тенденцияларды эске алуу менен "кызматташуу жөнүндө процессуалдык макулдашуу" сыяктуу институтту киргизүү талап кылынат, бул уюшкан кылмыштуулук тарабынан жасалган баңгиликке кыйла натыйжалуу каршы турууга мүмкүндүк берет. Ушуга байланыштуу ЖПКда КР ЖПКнын "Кызматташуу жөнүндө процессуалдык макулдашуунун" жаңы 58¹-бапына киргизүү талап кылынат, анда төмөнкүлөр каралышы керек: процессуалдык макулдашууну түзүүнүн шарттары, тартиби, аны бекитүүнүн тартиби, прокурордун, адвокаттын, шектүүнүн жана соттолуучунун ишин укуктук жөнгө салуу.

Диссертациянын темасы боюнча жарыяланган эмгектердин тизмеси:

1. Нуркулова, Н.М. Кыргызстандын кылмыш-жаза мыйзамында наркотикалык заттар менен байланышкан кылмыштар үчүн жоопкерчиликтин калыптануусу [Текст] / Н. М. Нуркулова // Известия вузов Кыргызстана - №3, 2024. – 155-158 б. // <https://elibrary.ru/item.asp?id=80310577>

2. Нуркулова, Н.М. Кыргызстандын наркотикалык заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө каршы күрөшүү боюнча эл аралык кызматташтыгы [Текст] / Н. М. Нуркулова // Известия вузов Кыргызстана - №3, 2024. – 159-161 б. // <https://elibrary.ru/item.asp?id=80310578>

3. Нуркулова, Н.М. Сущность следственных действий при расследовании незаконного оборота наркотиков [Текст] / Б. М. Алымбеков, Н. М. Нуркулова // Аграрное и земельное право. – 2024. – № 8(236). – С. 203-205. // <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=72044165>

4. Нуркулова, Н.М. Теоретические аспекты по вопросу противодействия расследованию наркопреступлениям [Текст] / Б. М. Алымбеков, Н. М. Нуркулова // Аграрное и земельное право. – 2024. – № 8(236). – С. 250-253. // <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=72044194>

5. Нуркулова, Н. М. К вопросу о противодействии расследованию преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотиков, совершаемых преступными группами [Текст] / Н. М. Нуркулова // Аграрное и земельное право. – 2024. – № 10(238). – С. 356-359. // <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=75084810>

6. Нуркулова, Н. М. Наркотикалык заттар менен байланышкан кылмыштардын объектиси жана предмети [Текст] / Н. М. Нуркулова // Науки, новые технологии и инновации Кыргызстана - №7, 2024. – 169-171 б. // <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=75084810>

Нуркуловой Нурзады Мукумбековнанын 12.00.09 – жазык процесси, криминалистика; ыкчам-териштирүү ишмердиги адистиги боюнча юридика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн «Азыркы шартта баңгизат каражаттарын мыйзамсыз жүгүртүүгө каршы күрөшүү: криминалистикалык аспектилери» деген темада жазылган диссертациясынын РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: Баңги заттар, баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүү, сотко чейинки өндүрүш, тергөө, каршылык көрсөтүү, криминалистикалык мүнөздөмө, тергөө иш-аракеттери, атайын билимдер

Изилдөөнүн объектиси болуп баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө байланышкан кылмыштуу ишмердүүлүк, ошондой эле укук коргоо органдарынын мындай иштерди аныктоо, ачуу жана тергөө процессинде, анын ичинде бул кылмыштуу баңги кылмыштуулукка каршы аракеттерди көрүүдө пайда болгон укуктук мамилелердин жыйындысы саналат.

Изилдөөнүн предмети болуп төмөнкүлөр саналат: Изилдөөнүн предмети төмөнкүлөр болуп саналат: 1) баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө каршы аракеттенүү механизмдин түзгөн иш-чаралар комплекси; 2) баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүү менен алектенген баңги топтордун түзүлүү жана иштөө мыйзам ченемдүүлүктөрү; 3) бул чөйрөдөгү уюшкан кылмыштуу түзүлүштөр тарабынан жасалган баңги кылмыштарды тергөөдө далилдерди чогултуу, изилдөө, баалоо жана колдонуу мыйзам ченемдүүлүктөрү.

Изилдөөнүн максаты болуп бул кылмыштар категориясын изилдөөнүн негизинде заманбап багыттарын, таралуу механизмдин жана өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен уюшкан кылмыштуу топтор тарабынан баңги кылмыштуулуктун иликтөөсүнө каршы аракеттергеана ж каршы күрөшүүдө сотко чейинки өндүрүш органдарынын ишмердүүлүгүнүн натыйжалуулугун жогорулатуу механизмдерин ошондой эле жолдорун иштеп чыгуу зарыл экендигин негизде мындан тышкары, маалыматтык технологияларды колдонуу менен баңгизаттын мыйзамсыз жүгүртүлүшүн иликтөө ыкмасын өркүндөтүү боюнча илимий-практикалык сунуштар комплексин иштеп чыгуу талап кылынысуна багытталган.

Изилдөөнүн методологиялык негизинин жана диссертациялык изилдөөдө методологиялык инструменттер катары контент-талдоо, диалектикалык таанып-билүү ыкмасы, талдоо жана синтез ыкмасы, тутумдук-структуралык талдоо ыкмасы, ошондой эле формалдык-укуктук таанып-билүү ыкмасы колдонулган.

Жыйынтыктар жана алардын жаңылыгы. Алынган жыйынтыктар жана алардын жаңылыгы диссертациялык изилдөө Кыргыз Республикасындагы алгачкы иштердин бири болуп, монографиялык деңгээлде уюшкан кылмыштуу топтордун катышуусу менен баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө байланышкан кылмыштарды тергөөдөгү каршылыктарды жеңүү боюнча

криминалистикалык көйгөйлөрдү комплекстүү ыкмага негизделген жаңы тенденцияларды эске алуу менен карай тургандыгы менен аныкталат

Колдонуу деңгээли же колдонуу боюнча сунуштар. Диссертациялык изилдөө практикалык ишмердүүлүктө, аталган көйгөй боюнча мындан аркы илимий иштеп чыгууларда жана тергөөчүлөр менен ыкчам аппарат кызматкерлеринин квалификациясын жогорулатуу системасындагы окуу процессинде пайдаланууга багытталган.

Колдонуу чөйрөсү: кылмыш – жаза процесси, криминалистика, ыкчам-издөө иши.

РЕЗЮМЕ

диссертации Нуркуловой Нурзады Мукумбековны на тему:
«Противодействие незаконному обороту наркотиков в современных условиях: криминалистические аспекты» на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09- уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность

Ключевые слова: наркотики, незаконный оборот наркотиков, досудебное производство, расследование, противодействие, криминалистическая характеристика, следственные действия, специальные знания.

Объектом исследования является преступная деятельность, связанная с незаконным оборотом наркотиков, а также совокупность правовых отношений, возникающих в ходе деятельности правоохранительных органов в процессе по выявлению, раскрытию, расследованию такой категории дел, в том числе в процессе противодействия данным криминальным наркопреступлениям.

Предметом исследования являются: 1) комплекс мероприятий представляющих собой содержание механизма противодействия незаконному обороту наркотиков; 2) закономерности формирования и функционирования наркогруппировок занимающиеся незаконным оборотом наркотиков; 3) закономерности собирания, исследования, оценки и использования доказательств расследовании наркопреступлений в рассматриваемой сфере, совершаемые организованными преступными формированиями.

Целью исследования является разработка на основе исследования данной категории преступлений с учетом современных тенденций их распространения, механизма и путей повышения эффективности деятельности органов досудебного производства при противодействии расследованию наркопреступлений со стороны организованных преступных групп, а также комплекса научно-практических рекомендаций по совершенствованию методики расследования незаконного оборота наркотиков с использованием информационных технологий.

Методологическую основу исследования В диссертационном исследовании в рамках методологических инструментарий исследования выступили: контент анализ, метод диалектического познания, метод анализа и синтеза, метод системно-структурного анализа, а также формально-юридический метод познания.

Полученные результаты и их новизна определяется тем, что диссертационное исследование одной из первых работ в Кыргызской Республике, где на монографическом уровне на основе комплексного подхода рассматриваются криминалистические проблемы преодоления противодействия расследованию преступлений в сфере незаконного оборота наркотиков с участием организованных преступных групп с учетом новых тенденций.

Степень использования или рекомендации по использованию. Диссертационное исследование ориентировано на использование как в практической деятельности, так и в дальнейших научных разработках по данной проблематике и учебной процессе в системе повышения квалификации следователей и работников оперативных аппаратов.

Область применения: уголовный процесс, криминалистика, оперативно-розыскная деятельность.

SUMMARY

**of the dissertation by Nurzada Mukumbekovna Nurkulova on the topic:
"Counteracting Illegal Drug Trafficking in Modern Conditions: Criminological
Aspects" for obtaining the academic degree of Candidate of Legal Sciences in
the specialty 12.00.09 - Criminal Procedure, Criminalistics; Operational-
Investigative Activity.**

Keywords: drugs, illegal drug trafficking, pre-trial proceedings, investigation, counteraction, forensic characteristics, investigative actions, specialized knowledge.

The object of the research of the study is criminal activity related to illegal drug trafficking, as well as the set of legal relationships arising in the course of law enforcement activities aimed at identifying, solving, and investigating such cases, including countering these criminal drug-related offenses

The subject of the research includes: 1) a set of measures constituting the mechanism for counteracting illegal drug trafficking; 2) the patterns of formation and functioning of drug trafficking groups engaged in illegal drug trade; 3) the patterns of collecting, analyzing, evaluating, and utilizing evidence in the investigation of drug-related crimes within this area, committed by organized criminal groups.

Research Objective: The study focuses on developing, based on the analysis of this category of crimes and considering modern trends in their proliferation, a mechanism and methods for enhancing the efficiency of pre-trial authorities in countering the resistance to the investigation of drug-related crimes by organized criminal groups. It

also aims to provide a comprehensive set of scientific and practical recommendations for improving the methodology of investigating illegal drug trafficking through the use of information technologies.

Research Methodology: The methodological tools used in the dissertation research include content analysis, the dialectical method of cognition, methods of analysis and synthesis, the systemic-structural analysis method, as well as the formal-legal method of cognition

Results and Originality: It is defined by the fact that this dissertation is one of the first works in the Kyrgyz Republic to address, at the monographic level and based on a comprehensive approach, the forensic challenges of overcoming resistance to the investigation of crimes in the field of illegal drug trafficking involving organized criminal groups, taking into account emerging trends.

Degree of Utilization and Recommendations for Use: The dissertation research is intended for application in practical activities, further scientific developments on this issue, and in the educational process within the system for improving the qualifications of investigators and operational staff.

Application Area: Criminal procedure, criminalistics, operational-investigative activity.